

Центральноукраїнський національний технічний університет
Економічний факультет
Кафедра «Міжнародні економічні відносини»

«Допущено до захисту»
Зав. кафедрою МЕВ
д.е.н., професор

_____ Іван МИЦЕНКО
« ____ » _____ 2025 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти
на тему:
«МІЖНАРОДНА ТОРГІВЛЯ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ
КОНФЛІКТІВ»

Виконав здобувач вищої освіти
4 курсу, групи МЕВ-21
ОПП «Міжнародні економічні
відносини»
спеціальності 292 «Міжнародні
економічні відносини»

_____ Азза А.А.
« ____ » _____ 2025 р.

Керівник роботи
к.е.н., доцент

_____ Дар'я НАСИПАЙКО
« ____ » _____ 2025 р.

Рецензент _____

Центральноукраїнський національний технічний університет
 Факультет економічний
 Кафедра Міжнародних економічних відносин
 Рівень вищої освіти Бакалавр
 Галузь знань 29 «Міжнародні відносини»
 Спеціальність 292 «Міжнародні економічні відносини»
 Освітньо-професійна програма «Міжнародні економічні відносини»

ЗАТВЕРДЖУЮ
 Завідувач кафедри
 _____ Іван МИЦЕНКО
 « ____ » _____ 2025 року

**ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ
 ЗА ПЕРШИМ (БАКАЛАВРСЬКИМ) РІВНЕМ ВИЩОЇ ОСВІТИ
 ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Аззи Аліни Анатоліївна

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи

Міжнародна торгівля в умовах збройних конфліктів

2. Керівник роботи

Насипайко Дар'я Сергіївна к.е.н., доцент

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

3. Строк подання роботи до захисту _____

4. Мета та завдання кваліфікаційної роботи Метою дослідження є виявлення особливостей міжнародної торгівлі в умовах виникнення збройних конфліктів на території однієї чи групи країн-учасниць міжнародних економічних відносин та наслідків таких конфліктів як на торговельні відносини загалом, так і на економічний розвиток країн зокрема. Завдання: дослідити сутність міжнародної торгівлі та тазові її теорії; визначити ключові фактори, які впливають на динаміку міжнародної торгівлі; розглянути особливості збройних конфліктів як фактору економічної нестабільності; здійснити оцінку впливу збройних конфліктів на економічний розвиток країн світу; виявити ключові виклики міжнародної торгівлі України в умовах воєнного стану та обґрунтувати перспективи післявоєнного відновлення її економіки.

5. Консультанти по роботі, із зазначенням розділів роботи

Розділ	Консультант	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Розділ 1	доц. Насипайко Д.С.		
Розділ 2	доц. Насипайко Д.С.		
Розділ 3	доц. Насипайко Д.С.		

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Вибір теми і об'єкта дослідження, призначення наукового керівника	01.01.2025-09.01.2025	
2	Розробка завдання на кваліфікаційну роботу, складання календарного плану його виконання	10.01.2025-24.01.2025	
3	Опрацювання навчальної та наукової літератури і складання плану роботи	25.01.2025-02.02.2025	
4	Проведення наукових досліджень, обробка фактичного матеріалу	02.02.2025-28.03.2025	
5	Написання тексту 1-го розділу роботи та подання його на рецензування керівникові	01.03.2025-25.03.2025	
6	Написання тексту 2-го розділу роботи та подання його на рецензування керівникові	26.03.2025-20.04.2025	
7	Написання тексту 3-го розділу роботи та подання його на рецензування керівникові	21.04.2025-20.05.2025	
8	Усунення недоліків, написання остаточного варіанта тексту, оформлення кваліфікаційної роботи	21.05.2025-08.06.2025	
9	Перевірка на плагіат	09.06.2025-14.06.2025	
10	Отримання відгуку наукового керівника	15.06.2025-18.06.2025	
11	Рецензування кваліфікаційної роботи	19.06.2025-24.06.2025	
12	Захист кваліфікаційної роботи на засіданні екзаменаційної комісії		

Дата видачі завдання

« ____ » _____ 2025 року

Підпис керівника

_____ (прізвище та ініціали)

Завдання прийнято до виконання

« ____ » _____ 2025 року

Підпис здобувача

Анотація

Міжнародна торгівля в умовах збройних конфліктів. – Рукопис.

Кваліфікаційна робота на здобуття вищої освіти ступеня “бакалавр” за освітньо-професійною програмою «Міжнародні економічні відносини» зі спеціальності 292 «Міжнародні економічні відносини» – Центральноукраїнський національний технічний університет. – Кропивницький. – 2025.

У бакалаврській роботі досліджено теоретико-методологічні основи міжнародної торгівлі, її вплив на економічний розвиток країн у глобалізованому середовищі. Визначено ключові фактори, що формують динаміку світової торгівлі. Особливу увагу приділено аналізу економічних наслідків збройних конфліктів для міжнародної торгівлі, зокрема впливу на виробництво, логістику, інвестиції, валютні ринки, глобальні ланцюги постачання та гуманітарну ситуацію. Проведено кейсовий аналіз окремих країн, які зазнали втрат унаслідок збройних конфліктів.

Окремим блоком досліджено сучасні виклики для зовнішньої торгівлі України в умовах воєнного стану, зокрема вплив повномасштабного вторгнення РФ. Обґрунтовано стратегічні напрями післявоєнного відновлення торговельної системи України з урахуванням інтеграції в ЄС, реформування логістичної інфраструктури та підтримки експорту.

Ключові слова: міжнародна торгівля, збройний конфлікт, економічна нестабільність, зовнішньоторговельні зв'язки, логістика, економічне відновлення, Україна, інтеграція в ЄС.

Annotation

International Trade in Armed Conflicts. – Manuscript.

Qualifying bachelor's thesis for the degree of higher education in the educational and professional program "International Economic Relations" in the specialty "International Economic Relations". – Central Ukrainian National Technical University. - Kropyvnytskyi. - 2025.

The bachelor's thesis explores the theoretical and methodological foundations of international trade and its impact on the economic development of countries in a globalized environment. The research identifies key factors shaping the dynamics of global trade. Particular attention is given to analyzing the economic consequences of armed conflicts for international trade, including their influence on production, logistics, investment, currency markets, global supply chains, and the humanitarian situation. A case-based analysis of countries affected by armed conflicts is conducted.

A separate section examines current challenges to Ukraine's foreign trade under martial law, particularly the effects of Russia's full-scale invasion. Strategic directions for post-war recovery of Ukraine's trade system are substantiated, with a focus on EU integration, logistics infrastructure reform, and export support.

Key words: international trade, armed conflict, economic instability, foreign trade relations, logistics, economic recovery, Ukraine, EU integration.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ ТА ЇЇ ВПЛИВУ НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК.....	9
1.1. Поняття та сутність міжнародної торгівлі.....	9
1.2. Основні теорії міжнародної торгівлі.....	17
1.3. Фактори, що впливають на динаміку міжнародної торгівлі.....	20
Висновок до розділу 1.....	26
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ВПЛИВУ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ НА МІЖНАРОДНУ ТОРГІВЛЮ.....	28
2.1. Характеристика збройних конфліктів як фактору економічної нестабільності.....	28
2.2. Вплив збройних конфліктів на економічний розвиток країн світу....	39
2.3. Кейсовий аналіз прикладів впливу збройних конфліктів на торгівлю окремих країн.....	50
Висновок до розділу 2.....	52
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	54
3.1. Сучасні виклики міжнародної торгівлі України в умовах воєнного стану.....	54
3.2. Пропозиції щодо післявоєнного відновлення економіки України	62
Висновок до розділу 3.....	71
ВИСНОВКИ.....	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	77

ВСТУП

Актуальність теми. Дослідження міжнародної торгівлі в умовах збройних конфліктів є необхідним для розуміння сучасних економічних тенденцій, формування ефективної політики у сфері міжнародної торгівлі та забезпечення стабільності глобального ринку. Крім того, у призмі вітчизняної економіки, саме дане питання є одним із найбільш гострих проблем, які сьогодні постають перед Україною, адже впливає як на стан її зовнішньої торгівлі, так і економічний розвиток загалом. Загалом, розглядаючи своєчасність вивчення даного питання, його актуалізація проявляється у наступних факторах, які посилюють необхідність більш детального його дослідження, а саме: збройні конфлікти значно змінюють обсяги та структуру міжнародної торгівлі, створюючи ризики для стабільності глобальних ланцюгів поставок, підвищують ціни на ключові ресурси (енергоносії, продовольство) та вплива на взаємозалежність економік, посилюється ймовірність дестабілізації регіональних ринків: регіони, охоплені збройними конфліктами, часто втрачають можливість активно інтегруватися в світову торгівлю, що впливає не тільки на країни-учасниці конфлікту, але й на їхніх торговельних партнерів, умови війни часто призводять до скорочення поставок критично важливих товарів, як-от зернових культур чи нафти, що викликає глобальні кризи, особливо у країнах, залежних від імпорту таких продуктів, збройні конфлікти створюють фінансові та політичні ризики, що впливають на рішення компаній щодо інвестицій, укладання контрактів та планування логістики, змушують країни адаптувати свої економічні стратегії, переглядати торговельні відносини та шукати нових партнерів, що впливає на формування нових регіональних та глобальних економічних блоків, економічні наслідки торгівлі в умовах збройних конфліктів мають прямий вплив на добробут населення, рівень безробіття та міграційні потоки. Саме тому дослідження особливостей

міжнародної торгівлі в умовах збройних конфліктів є досить актуальним та необхідним.

Дослідженнями проблем міжнародної торгівлі в умовах збройних конфліктів займалися такі зарубіжні та вітчизняні вчені, як: П. Коллієр, який вивчав економічні наслідки конфліктів, зокрема вплив збройних дій на економіку країн, що розвиваються, і міжнародну торгівлю, Дже. Сакс, який аналізував глобальні економічні процеси, включаючи вплив конфліктів на розвиток економік, Дж. Стігліц, який досліджував вплив нестабільності на міжнародні економічні відносини та глобальну торгівлю, В. Гаврилюк аналізував вплив збройних конфліктів на економічні показники України та її зовнішньоторговельні відносини, О. Біленька вивчала структурні зміни в міжнародній торгівлі України в умовах збройного конфлікту.

Метою роботи виступає виявлення особливостей міжнародної торгівлі в умовах виникнення збройних конфліктів на території однієї чи групи країн-учасниць міжнародних економічних відносин та наслідків таких конфліктів як на торговельні відносини загалом, так і на економічний розвиток країн зокрема. Задля досягнення визначеної мети були поставлені й вирішені такі завдання:

- дослідити сутність міжнародної торгівлі та тазові її теорії;
- визначити ключові фактори, які впливають на динаміку міжнародної торгівлі;
- розглянути особливості збройних конфліктів як фактору економічної нестабільності;
- здійснити оцінку впливу збройних конфліктів на економічний розвиток країн світу;
- виявити ключові виклики міжнародної торгівлі України в умовах воєнного стану та обґрунтувати перспективи післявоєнного відновлення її економіки.

Об'єктом дослідження є міжнародна торгівля.

Предметом дослідження є ступінь впливу збройного конфлікту на міжнародну торгівлю та, як результат, економічний розвиток країн, де виникають збройні конфлікти.

Для виконання поставлених у роботі завдань використовуються такі методи: діалектичного пізнання економічних процесів (для обґрунтування концепції міжнародної торгівлі та характеристики збройного конфлікту), узагальнення (для визначення наслідків збройних конфліктів на міжнародну торгівлю загалом та економічний розвиток зокрема).

Теоретичною основою роботи є економічні дослідження вітчизняних та зарубіжних учених. При написанні роботи було використано матеріали Державної митної служби України.

Практична значущість роботи полягає у розробленні конкретних пропозицій, спрямованих на відновлення економіки України у післявоєнний період шляхом адаптації досвіду післявоєнної Німеччини, беручи до уваги контекст економічної асоціації з ЄС, яка проявляється у більш комплексному підході при її реалізації.

Структура роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний її обсяг становить 82 стор. друкованого тексту.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ ТА ЇЇ ВПЛИВУ НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК

1.1. Поняття та сутність міжнародної торгівлі.

Міжнародна торгівля являє собою глобальну систему валютних відносин, яка передбачає обмін товарами та послугами між усіма країнами світу. Міжнародна торгівля виникла під час зародження світового ринку в 16-18 століттях, розвиток якої став одним із суттєвих факторів у створенні економічної системи «Нового часу».

Дефініцію «міжнародна торгівля» вперше було задокументовано в XII столітті італійським економістом Антоніо Маргаретте, автором економічного трактату «Влада народних мас у Північній Італії» [1, с. 25].

Міжнародна торгівля у найзагальнішому сенсі включає всі форми обміну, зокрема торгівлю товарами та іншими продуктами людської діяльності. Зовнішня торгівля являє собою економічні відносини окремої країни з іншими державами, які охоплюють експорт (вивезення) та імпорт (ввезення) товарів. Світова торгівля являє собою сукупність зовнішньоторговельних операцій усіх країн світу.

Міжнародна торгівля товарами являє собою форму міжнародних економічних відносин, що відображає товарно-грошові операції купівлі-продажу між суб'єктами МЕН у сфері матеріального виробництва. Ця діяльність ґрунтується на міжнародному поділі праці (МПП) і є складовою світового ринку товарів. На відміну від національного ринку, де на рух товарів значною мірою впливають економічні чинники та державна політика, на світовому ринку суттєву роль відіграє зовнішньоекономічна політика окремих держав або їх об'єднань. Через це рух національних товарів за кордони країни може бути обмеженим, а окремі товари взагалі не виходять на міжнародний ринок. Міжнародна торгівля базується на взаємозв'язку виробників із різних країн,

який формується завдяки міжнародному поділу праці та відображає їхню економічну залежність одне від одного. У науковій літературі її часто визначають як процес купівлі-продажу, що здійснюється між продавцями, покупцями та посередниками різних країн.

Міжнародна торгівля включає експорт та імпорт, співвідношення між якими визначається через торговий баланс. У статистичних звітах ООН фіксуються дані про обсяги та динаміку світової торгівлі, яка вимірюється загальною вартістю експорту всіх країн.

Розвиток міжнародної торгівлі значною мірою стимулюється впливом науково-технічного прогресу, а також спеціалізацією та кооперацією промислового виробництва що сприяє зміцненню економічних зв'язків між країнами та прискорює темпи зростання торгівлі. Дослідження показують, що на кожні 10% зростання світового виробництва припадає 16% збільшення обсягів торгівлі. Однак збої у торговельній сфері призводять до сповільнення розвитку виробництва.

Поняття «міжнародна торгівля» використовується і в ширшому, і у вузькому значеннях. Наприклад, дефініція може стосуватися товарообігу промислово розвинених країн, регіональних об'єднань або навіть певних континентів.

Світові ціни формуються під впливом різних факторів: сезонності, умов реалізації, особливостей контрактів тощо. Як правило, вони базуються на цінах великих, систематичних угод, укладених відомими компаніями у світових торговельних центрах або на біржах.

Для кожної країни вигідно спеціалізуватися на виробництві тих товарів, де вона має найбільшу конкурентну перевагу. Відмінності у національному виробництві зумовлені різними факторами, такими як праця, капітал, природні ресурси та внутрішні потреби.

Міжнародна торгівля впливає на економічний розвиток через мультиплікаційний ефект. Наприклад, експортні замовлення безпосередньо сприяють зростанню виробництва та доходів, що згодом стимулює вторинне споживання.

Фірми беруть участь у міжнародній торгівлі з різних причин: імпорт сировини через її відсутність на внутрішньому ринку або експорт продукції, який є вигіднішим за реалізацію всередині країни. Крім того, компанії можуть виступати посередниками між іноземними продавцями та покупцями.

Фінансові операції у міжнародній торгівлі зазвичай здійснюються в іноземній валюті, що породжує валютні ризики. Ці ризики пов'язані з коливаннями обмінних курсів і можуть впливати на прибутковість зовнішньоторговельної діяльності. Для управління цими ризиками використовуються банківські послуги, проте більшість компаній стикається зі складнощами у гармонізації експортно-імпортних потоків, що посилює ризики валютних втрат.

Важливим атрибутом міжнародної торгівлі є її географічний і товарний склад, тобто склад з точки зору розподілу та змісту.

Географічно структура міжнародної торгівлі – це розподіл транспортних потоків між окремими країнами та їх відповідними групами, які створюються на територіальній або інституційній основі.

Територіально-географічна структура агрегує інформацію про міжнародну торгівлю країн однієї частини світу або групи країн, які спільно розвиваються (розвинені країни, країни, що розвиваються, країни з перехідною економікою).

Організаційно-географічна структура охоплює дані про міжнародну торгівлю між країнами, що беруть участь у інтеграційних процесах, або між державами, пов'язаними спільною політичною структурою (наприклад).

Розподіл міжнародної торгівлі географічно структуровано в результаті глобального економічного поділу праці: це посилення міжнародного поділу праці та розвиток науково-технічних інновацій.

Товарний склад міжнародної торгівлі визначається конкурентними перевагами країни в національній економіці. Конкурентна перевага виникає, коли ціни на експортні товари країни (або внутрішні ціни) нижчі за світові. Така різниця у цінах зумовлена відмінностями у виробничих витратах, які залежать від двох основних категорій факторів.

Перший набір факторів складається з природних переваг, з якими можна конкурувати. Ці фактори мають природно-географічний характер: клімат, мінеральна забезпеченість, родючість ґрунтів тощо.

Другу категорію факторів (соціально-економічні) складають набуті стратегічні переваги. Ці фактори характеризують науково-технічний і економічний склад країни, апарат виробництва, ступінь серійності, виробничу і соціальну інфраструктуру, а також масштаби наукових досліджень. Вони визначають переваги, які були досягнуті в ході розвитку національної економіки.

У товарообміні загальною тенденцією є збільшення частки промислової продукції (близько $\frac{3}{4}$ загальної вартості світового експорту) і зменшення частки сировини та продовольства (близько $\frac{1}{4}$).

Міжнародна торгівля характеризується низкою унікальних особливостей, які відрізняють її від внутрішньої торгівлі: державний нагляд за міжнародною торгівлею; самостійна економічна політика країни; культурні та соціальні відмінності між країнами; фінансові та комерційні ризики.

Уряд стежить за міжнародною торгівлею. Кожна країна має свою правову базу. Уряд країни бере активну роль і регулює міжнародну торгівлю та фінансові операції, пов'язані з торгівлею. Це втручання та контроль значно відрізняються від ступеня та характеру застосовуваної торгівлі. Уряд кожної

країни, яка вважається суверенною, має власну систему регулювання експорту та імпорту, імпортні та експортні квоти, митні збори, ембарго, експортні субсидії та власні податкові закони. Значною перешкодою для міжнародної торгівлі можна вважати нормативні акти уряду щодо валютного регулювання (система регулювання надходження та виведення валюти, а також регулювання міжнародної торгівлі товарами, послугами та капіталом). Я, гігієна, товарні знаки, дизайн товару та кількість інформації на упаковці.

При здійсненні міжнародної торгівлі компанія повинна враховувати не тільки нормативні акти своєї країни, а й нормативні акти країни-партнера, що впливає на використовувані методи. Правила кожної країни визначають ринки, на які можна отримати доступ, ціни, які можна заплатити за товари, вартість ресурсів (праця, сировина, технології) тощо.

Державні постанови та закони щодо оподаткування та зайнятості можуть негативно вплинути на конкурентоспроможність вітчизняних корпорацій на міжнародному ринку через підвищення витрат на ведення бізнесу. У результаті уряд країни може зобов'язати індустріалізовані компанії виплачувати працівникам стипендію, яка складається з різних грошових виплат, це зменшить можливості компанії для цінової конкуренції на зовнішньому ринку і, отже, збільшить витрати компанії на виробництво.

Самостійна національна економічна політика. Національна економічна політика може сприяти вільному потоку товарів і послуг між країнами, регулювати або забороняти це (так, торговельні обмеження можуть мати форму добровільної заборони експорту, бойкоту продукції країни, відмови в пільгових тарифах і видачі нові кредити). Усе це має значний вплив на міжнародну торгівлю.

Щоб підтримувати рівновагу міжнародних платежів, країна повинна інтегрувати свою економіку у світову економіку або впровадити політику, яка зробить ціни та витрати порівнянними з іншими країнами та не допустив би

виникнення розбіжностей між національним законодавством і міжнародними правилами, це призвело б до конфлікту у сфері міжнародної торгівлі.

Якщо внутрішня економічна політика держави негативно впливає на її зовнішню стабільність, результатом є сприйняття негативних наслідків усіма країнами, що беруть участь у міжнародній торгівлі.

Щоб міжнародна торгівля функціонувала в атмосфері свободи, уряди країн повинні проводити внутрішню та міжнародну політику, яка відповідає інтересам торговельних партнерів. Ця політика не впливає негативно на одну сторону. Якщо економічна політика країни щодо міжнародної торгівлі ґрунтується виключно на внутрішніх інтересах держави без узгодження або без обговорення з партнерами, це призведе до політичного конфлікту між партнерами (оподаткування товарів, запровадження імпорتنі квоти тощо). Як наслідок, міжнародна торгівля часто є метою індивідуальної національної економічної політики окремих держав.

Різні культури країн мають соціокультурний склад. Країни, які беруть участь у міжнародній торгівлі, мають різні звичаї, мови, пріоритети та культуру. І хоча ці відмінності не мають суттєвого впливу на міжнародну торгівлю, вони ускладнюють відносини між країнами та вносять численні нові аспекти в діяльність міжнародних корпорацій. недостатнє знання звичаїв і законодавства країни-експортера або імпортера призводить до двозначності і недовіри між продавцем і покупцем.

Ділові та фінансові ризики. Найбільшу фінансову небезпеку становлять валютний і кредитний ризики.

Міжнародна торгівля включає країни з різними валютними системами, які вимагають обміну однієї валюти на іншу. Частота зміни валютного курсу висока, що створює можливість для валютного ризику. Валютний ризик - це потенційна втрата валюти внаслідок зміни цін щодо валюти, яка

використовується для розрахунків у період між підписанням зовнішньоекономічної угоди та оплатою цієї угоди.

Однією з проблем імпортерів є закупівля іноземної валюти для оплати. Його валютний ризик зростає, якщо ціна валюти зростає відносно валюти, яка використовується для платежу.

Експортер може мати проблеми з обміном отриманої іноземної валюти зі своєї країни, він зазнає збитків, коли курс валюти ціни буде нижчим за валюту платежу, він отримає нижчу реальну вартість, ніж вартість контракту.

Під час міжнародної торгівлі важливо встигнути транспортувати товар, тому експортер піддається кредитному ризику та страждає від проблем, пов'язаних із відстанню та часом, необхідним для транспортування товару до іноземних країн та отримання платежу. Період часу між поданням заявки та отриманням товару зазвичай пов'язаний із тривалістю періоду транспортування та необхідністю підготовки документації, що стосується транспортування.

Для фінансування створення та передачі товарів в іноземні країни експортер може подати заявку на отримання додаткових грошей, які він просить внести в банк. Крім того, кредит необхідний на довший період часу, ніж це було б необхідно, якби він продавав вітчизняні товари у своїй країні. Експортер відповідає за погашення своїх позик відповідно до умов кредитної угоди. Однак існує ймовірність, що борг не повернуть.

Кредитний ризик також може виникати, коли уряд країни отримує позику від іноземного кредитора або коли третя сторона в цій країні гарантує погашення позики від імені уряду. У разі неспроможності уряду або третьої сторони повернути позику, чи заяв про їхню невідповідальність або імунітет від судового переслідування, експортер втрачає можливість стягнути заборгованість, оскільки йому буде заборонено звертатися до суду для вирішення спору.

Комерційні ризики, пов'язані з потенційною відсутністю прибутку або виникненням збитків під час комерційних операцій, можна класифікувати за трьома категоріями:

- неплатоспроможність покупця в процесі оплати товару, відмова клієнта від товару, зміна ціни після укладення договору.
- попит на продукт, який зменшився,
- неможливість переказати кошти за межі країни через валютні обмеження країни, або відсутність валюти, або уряд країни відмова країни, яка імпортує продукт.

Загалом, міжнародна торгівля розглядається з двох точок зору: як каталізатор економічного росту та, з іншої, у вигляді похідної від економічного зростання. Дослідження відомих економістів демонструють значення міжнародної торгівлі для економічного прогресу країн світу: М. Мікалопулос, К. Джая, М. Мікаелі, А. Крюгер, Б. Баласса. Результати їхніх наукових доробків демонструють, що:

- темпи зростання ВВП та експорту тісно пов'язані;
- існує помірна кореляція (0,38) між відсотком ВВП, який експортується, і темпами зміни ВВП. Цей зв'язок є особливо сильним у країнах із більшим промисловим потенціалом, але не спостерігався в країнах із менш розвиненими початковими умовами, що свідчить про те, що зростання за рахунок експорту відбувається, коли країна досягла певного мінімального рівня розвитку;
- збільшення темпів зростання експортної виручки на 1%, що спричинене збільшенням темпів зростання ВВП на 0,1%.

Міжнародна торгівля має потенціал для сприяння економічному зростанню країн, тому що вона надає можливість для розширення існуючих переваг і створення нових, що сприяє швидшому та ефективнішому використанню внутрішніх ресурсів і дозволяє отримати доступ до вигод і переваг спеціалізації та участі на міжнародному ринку праці. Країни можуть

задовольнити свої вимоги щодо сировини, капітальних товарів і технологій, які не створені місцевими компаніями або є непомірно дорогими, і все це може бути досягнуто за рахунок збільшення виробництва з урахуванням попиту глобального ринку на ці товари. Як наслідок країни мають порівняльну перевагу в спеціалізації в цих галузях.

1.2. Основні теорії міжнародної торгівлі.

Міжнародна торгівля почала зростати в 18-19 століттях, але досягла свого піку в другій половині 20-го століття. Теорію розвитку міжнародної торгівлі зазвичай поділяють на дві категорії: відповідно з точки зору пропозиції та з точки зору попиту, де перша фокусується на розвитку міжнародної торгівлі, друга пов'язана з розширенням міжнародної торгівлі (рис. 1.1).

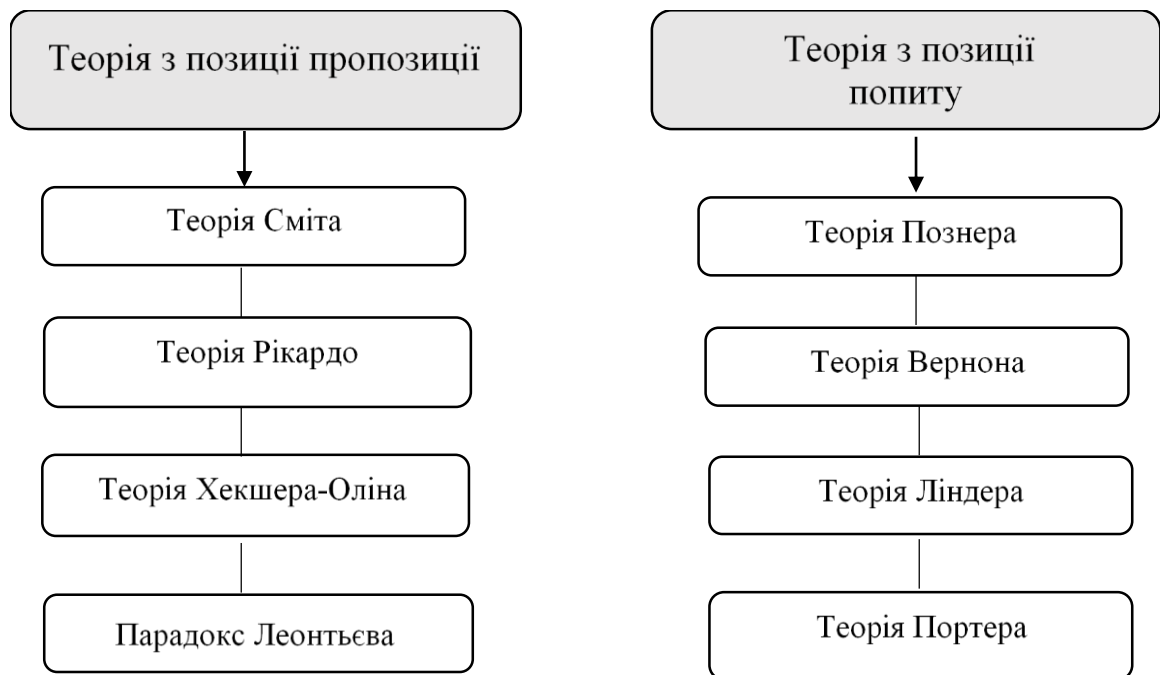

Рис. 1.1. Систематизація теорій міжнародної торгівлі з позицій пропозицій та попиту

Джерело: розроблено автором

Теорія порівняльних переваг Д. Рікардо полягає в тому, що для розвитку міжнародної торгівлі не потрібна абсолютна перевага у виробництві того чи іншого продукту, тобто за наявності порівняльних переваг можливий і вигідний міжнародний обмін [2, с. 25].

Вперше в середині 1920-х років шведський економіст Е. Хекшер і його учень Б. Олін дослідили вплив різних факторів виробництва на розвиток міжнародної торгівлі. Вони вважали, що розбіжність у вартості відносно країни викликана тим фактом, що фактори використовуються в різних співвідношеннях для створення різних товарів, а також неоднаковим ступенем насиченості факторами окремих країн.

Відповідно до теорії Хекшера-Оліна, країна буде експортувати товари, для виробництва яких потрібна наявність надлишкових виробничих ресурсів шляхом інтенсивного використання, а імпортуватиме товари, для створення яких потрібні дефіцитні виробничі ресурси шляхом інтенсивного використання. У результаті, якщо ресурси країни надлишкові, ціна фактора буде набагато нижчою, ніж в інших країнах. Крім того, ціна цього товару порівняно з іншими товарами буде значно нижчою. Тобто таким чином досягаються порівняльні переваги, які важливі у зовнішній торгівлі.

Згідно з концепцією Хекшера-Оліна, країни експортують продукцію, для виробництва якої використовують надлишкові ресурси [28, с. 92]. Однак промислово розвинені держави мають виробничі ресурси майже в однакових обсягах. Тому на світовому ринку значне місце посідає торгівля подібними товарами між схожими країнами.

У 50-х роках ХХ століття американський економіст В. Леонт'єв перевіряв концепцію Хекшера-Оліна, застосувавши модель міжгалузевого балансу «витрати-випуск» з використанням даних США за 1947 рік. Його дослідження показало, що експорт США був більш працемістким, а імпорт — капіталомістким, що суперечило теорії Хекшера-Оліна й отримало назву

«парадокс Леонтьєва». Причиною цього була висока заробітна плата в США та надлишок капіталу після війни. Подібний парадокс також спостерігався у таких країнах, як Японія й Індія.

Розширення теорії Хекшера-Оліна включало врахування неоднорідності факторів виробництва, зокрема різного рівня кваліфікації праці. Промислово розвинені країни експортують товари, що потребують висококваліфікованої праці, тоді як країни, що розвиваються, — продукцію, створення якої вимагає некваліфікованої праці. Важливу роль відіграють і природні ресурси. Хоча капітал для країн, що розвиваються, не є надлишковим, їхній експорт капіталомісткий через великі запаси ресурсів. Також зовнішньоторговельна політика впливає на імпорт та експорт, формуючи обмеження й стимули.

Науково-технічний прогрес змінив структуру виробничих факторів, підвищивши продуктивність праці й відкривши можливості для продажу технологій і патентів. Це сприяло вдосконаленню теорії Хекшера-Оліна, дозволивши враховувати динаміку міжнародної торгівлі.

У 1961 році М. Познер представив концепцію технічного гену, згідно з якою впровадження нових технологій в різних країнах відбувається з часом, що створює нерівність у доступі до інновацій. У 1966 році Р. Вернон розвинув цю ідею, запропонувавши теорію міжнародного життєвого циклу продукту, що описує етапи від розробки до занепаду товару.

С. Ліндер у 1961 році запропонував теорію подібності країн, що аналізує торгівлю з точки зору попиту. Він стверджував, що споживчі уподобання залежать від рівня доходу, а схожість між країнами сприяє торгівлі. Його теорія ввела поняття «феномен перехресного попиту».

У 80-х роках XIX століття М. Портер дослідив конкурентні переваги країн. Він виявив, що успіх у міжнародній конкуренції залежить від економічного середовища, державної політики, культури та інших національних особливостей.

Таким чином, узагальнення теорій міжнародної торгівлі дозволяє оцінювати зовнішньоторговельні потоки, систематизуючи концепції з позицій пропозиції (Сміт, Рікардо, Хекшер-Олін, Леонтьєв) та попиту (Познер, Вернон, Ліндер, Портер). Аналіз переваг і недоліків цих теорій дає змогу здійснювати ефективний моніторинг міжнародної торгівлі.

1.3. Фактори, що впливають на динаміку міжнародної торгівлі.

Міжнародна торговельна діяльність на сучасному етапі перетворилася на ключову складову економіки кожної країни. Її вплив на глобальне економічне зростання дедалі посилюється [10].

Роль міжнародної торгівлі як одного з основних факторів економічного розвитку доведена як теоретичними, так і емпіричними дослідженнями та визнана багатьма науковцями. На торговельні потоки між країнами впливають численні фактори: економічні, природні й політичні.

Загалом, огляд літератури показує, що існують різні класифікації факторів, що впливають на міжнародну торгівлю, та які залежать від ракурсу, з якого науковець розглядає або вивчає питання, і виду діяльності об'єкта дослідження, на який ці дії прямо чи опосередковано впливають, або інші фактори.

Якщо розглядати класифікацію факторів на макрорівні, то вважаємо за доцільне, класифікувати фактори, що впливають на міжнародну торгівлю, за трьома основними критеріями, які подано у вигляді рис. 1.2.

За походженням поділ факторів торговельної діяльності на внутрішні та зовнішні відображає джерела, що впливають на процес зовнішньої торгівлі товарами та послугами, і може розглядатися щодо внутрішніх та зовнішніх факторів, які формують торговельну поведінку, а також економіку країни.

Під внутрішніми чинниками розуміються внутрішні економічні, політичні та соціально-культурні фактори країни, які включають національні економічні

умови, ринкову пропозицію та попит, податкову політику, політичну стабільність, законодавство, трудові відносини, інфраструктуру, освіту, культурні характеристики, соціальний розвиток та інші внутрішні фактори.

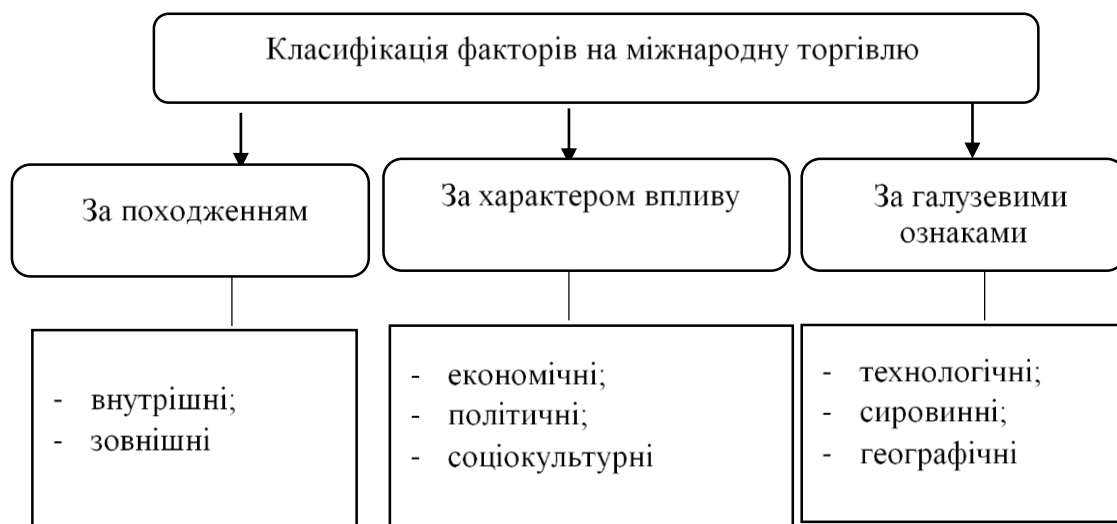

Рис. 1.2. Класифікація факторів впливу на міжнародну торгівлю
Джерело: розроблено автором

Зовнішні фактори – це фактори, що виникають за кордоном і через міжнародні відносини, міжнародну торгівлю, а також зовнішні елементи, що впливають на торгівлю. До них належать міжнародні торговельні угоди та пакти, глобальні економічні та політичні відносини, міжнародні правила та стандарти, попит на товари, а також послуги, курси обміну, глобальний контекст ринку та інші зовнішні фактори.

Відповідно, традиційно чинники поділяються на три найпоширеніші категорії факторів, які впливають на аспекти експортно-імпортних операцій: економічні, політичні та соціально-культурні.

Економічні фактори охоплюють усі фактори, так чи інакше пов'язані з економічними умовами, наприклад, зростання чи рецесія, інфляція, безробіття, обмінні курси, попит і пропозиція на ринку, фінансова стабільність, інвестиції

та всі інші відповідні економічні показники, які можуть зробити країну здатною або нездатною експортувати та / або імпортувати.

Фактори політичного характеру – фактори, що впливають з політичної ситуації всередині країни та міжнародних відносин. Вони можуть включати такі фактори, як політична стабільність, правова система, оподаткування, мита та тарифи, торговельні угоди, санкції, політика відкритих дверей, геополітичні конфлікти та інші політичні фактори, що стосуються експорту/імпорту.

Відповідно до галузевої класифікації факторів, що впливають на торговельну діяльність, їх аналіз відбуватиметься саме з точки зору їх взаємозв'язку.

Технічні можливості, доступність і розташування сировини, доступної для бізнесу, визначають ці фактори на три великі категорії на основі їх спрямованості та функціональності.

Технологічні фактори – це стосується факторів, що оточують загальну здатність технологій та інновацій в економічній сфері. Зокрема, до цих технологічних факторів входять рівень технологічного розвитку економіки, наявність нових технологій, інтенсивність науково-дослідних робіт, виробничі інновації та інші пов'язані технологічні аспекти, що впливають на кількість та якість експорту/імпорту товарів і послуг.

Фактори сировини – фактори, пов'язані з наявністю та якістю сировини та ресурсів для виробництва різних видів товарів.

Сировинними факторами є забезпеченість природними ресурсами, кількість виробництва, якість сировини, імпорто-експортозаміщення критичної сировини та енергетика.

Географічні чинники – це фактори географічного положення країни, геополітичні умови, географічні характеристики. Розташування країни, природні бар'єри, морські та повітряні шляхи, транспортна інфраструктура та інші чинники, які визначають обсяг і напрямок експорту/імпорту.

Процеси глобалізації та вертикальної спеціалізації економік, поряд із прагненням забезпечити ресурси для подальшого розвитку, суттєво змінили напрями світових торговельних потоків. Водночас розширення мережі торговельних об'єднань, укладення нових угод та діяльність Світової організації торгівлі сприяють посиленню міжнародної співпраці, але водночас створюють нові виклики для економічної та зовнішньоекономічної безпеки [9; 20].

Серед ключових факторів розвитку міжнародної торгівлі виділяють такі:

- Поглиблення міжнародного поділу праці та інтернаціоналізація виробничих процесів.
- Досягнення науково-технічного прогресу, що сприяють оновленню основних засобів виробництва, створенню нових видів продукції, виникненню сучасних галузей економіки та модернізації традиційних.
- Активізація транснаціональних корпорацій на світовому ринку.
- Лібералізація міжнародної торгівлі через зниження тарифних і нетарифних обмежень, створення вільних економічних зон, розвиток спільного підприємництва.
- Розширення економічної інтеграції, зокрема створення зон вільної торгівлі, уніфікація тарифів для третіх країн, формування спільних ринків і валютно-економічних союзів.
- Здобуття політичної незалежності колишніми колоніями, що призвело до появи «нових індустріальних держав» [12, с. 5–14; 22, с. 32–38].

На розвиток міжнародної торгівлі України вплинули такі фактори, як збройний конфлікт на території України, що призвело до скорочення обсягів експорту та імпорту, спричиненого зниженням купівельної спроможності населення, обмеженням доступу до традиційних ринків збуту.

Українська економіка продовжує функціонувати, але зіткнулася з великими викликами. Зокрема, втрата матеріальних ресурсів та людського капіталу, а також складна безпекова ситуація ускладнюють швидке відновлення

ВВП. Зовнішні труднощі зберігаються через втрату частини експортного потенціалу та значний відтік капіталу.

Аналіз міжнародної торгівлі товарами та послугами здійснюється за такими показниками:

- Рівень експорту – співвідношення обсягу експорту до ВВП.
- Рівень імпорту – частка імпорту товарів і послуг у ВВП, що показує залежність економіки від імпорту.
- Структура експорту – визначення частки окремих товарних груп в обсязі експорту для оцінки галузевої спеціалізації країни.
- Структура імпорту – аналіз частки різних товарних груп в імпорті [23].

Таким чином, значення міжнародної торгівлі в контексті міжнародної економіки визначається важливістю задіяних факторів і легкістю міжнародного обміну товарами та послугами.

Причинами необхідності міжнародної торгівлі є: поява глобального ринку та нерівномірний розвиток галузей промисловості різних країн. Продукція найрозвиненіших галузей промисловості, яку не цілком можна продати на внутрішньому ринку, відправляється в інші країни. Зрештою, виникає необхідність продавати продукцію на зовнішніх ринках і купувати інші товари із зовнішніх джерел; тенденція до безмежного зростання розмірів виробництва. Оскільки ємність внутрішнього ринку обмежена попитом населення на платоспроможні продукти, виробництво перевищує ємність внутрішнього ринку, і підприємці кожної країни намагаються отримати доступ до зовнішніх ринків; бажання збільшити прибутки за рахунок використання недорогої робочої сили та сировини з країн, що розвиваються.

Надзвичайну важливість міжнародної торгівлі ілюструє той факт, що сьогодні жодна країна світу не може покладатися лише на зовнішню торгівлю. Усі країни так чи інакше змушені покладатися на міжнародну торгівлю. Однак

ступінь залежності між ними різна. Вважається часткою вартісного обсягу зовнішньої торгівлі до загального внутрішнього продукту (показник зовнішньоторговельної квоти країни). За цим показником всі країни поділяються на три групи: високозалежні (45-93%), середньозалежні (14-44%) і низькозалежні (2,7-13%).

Країни, які залежать від інших, зазвичай є країнами, що розвиваються, або невеликими територіями, обидві з яких мають високий ступінь економічної відкритості.

Країни, які мають типовий ступінь залежності, це насамперед, розвинені країни (Німеччина, Великобританія, Франція).

Країни, які менш залежні від інших, зосереджені на власному економічному потенціалі та є економічно слаборозвиненими, що спричиняє відсутність необхідного переходу до відкритої економіки.

Міжнародна торгівля вигідна, коли вона приносить прибуток. Через міжнародну торгівлю країни беруть участь:

- потенціал для експорту товарів, які виробляють більше ресурсів, які зазвичай споживаються у їх виробництві, доступні у великих кількостях;
- можливість імпорту цих товарів, для виробництва яких потрібні значні ресурси;
- вплив економії на більший обсяг виробництва при спеціалізації на меншому наборі продукції.

Експортна діяльність країни запускає певні аспекти економіки країни: вона замовляє товари в національних постачальників, створює робочі місця для працівників країни та дозволяє розподіляти прибутки між національними акціонерами компаній.

І навпаки, імпорт іноземних товарів може змусити вітчизняних виробників знизити ціни на свою продукцію, щоб зберегти свою конкурентну перевагу. Нездатність компанії адекватно реагувати на конкуренцію може

призвести до загибелі компанії, звільнення працівників і банкрутства корпорації.

Споживачі мають бажання брати участь у міжнародній торгівлі через:

- купувати товари народного споживання за ціною, нижчою від товарів вітчизняного виробництва або тих, що відрізняються від них певними ознаками.

- імпортувати сировину та експортувати промислові товари, що зменшує внутрішні витрати виробництва, дає змогу відмовитися від виробництва продукції, а замість цього покладатися на іноземних постачальників для її виготовлення.

- імпортувати вітчизняну продукцію та використовувати кошти, отримані від реалізації цієї продукції.

У результаті споживачі отримують задоволення від збільшення кількості та різноманітності товарів, зниження цін, а через це підвищується їх загальний добробут.

Висновки до розділу 1

Міжнародна торгівля являє собою складну система валютних відносин, що сприяє обміну товарами та послугами між країнами, яка значно розвинулася впродовж 16-18 століть. Концепцію вперше задокументував у 12 столітті італійський економіст Антоніо Маргарет.

Міжнародна торгівля охоплює всі форми обміну, включаючи зовнішню торгівлю, яка складається з експорту та імпорту і знаходиться під впливом міжнародного поділу праці. Динаміка міжнародної торгівлі формується різними чинниками, зокрема науково-технічним прогресом, який посилює економічні зв'язки та зростання товарообігу. Торговельний баланс, який визначається співвідношенням експорту та імпорту, є критичним показником економічного стану країни, а звіти ООН містять дані про обсяги світової торгівлі. Географічний і товарний склад міжнародної торгівлі відображає розподіл

транспортних потоків і конкурентні переваги країн. Конкурентні переваги виникають через природні ресурси та соціально-економічні чинники, що впливають на типи товарів, які країни експортують чи імпортують. Структура міжнародної торгівлі змінилася: в експорті домінує промислова продукція, а частка сировини та продовольства зменшилася.

Державне регулювання відіграє значну роль у міжнародній торгівлі, оскільки кожна країна підтримує національну правову базу, яка впливає на торговельну політику, тарифи та квоти. Культурні відмінності та фінансові ризики, зокрема коливання валют, ускладнюють міжнародні торговельні відносини. Економічна політика країн може сприяти або перешкоджати торгівлі, впливаючи на міжнародний платіжний баланс. Теорії міжнародної торгівлі, такі як порівняльна перевага та модель Хекшера-Оліна, забезпечують основу для розуміння динаміки торгівлі, хоча емпіричні дослідження виявили складності, такі як парадокс Леонтьєва.

Дослідження підтверджують наявність тісної кореляції між зростанням експорту та зростанням ВВП.

У контексті глобалізації міжнародна торгівля стає все більш важливою, оскільки такі фактори, як міжнародний поділ праці, технологічний прогрес і зростання транснаціональних корпорацій, формують торговельні моделі. Аналіз показників торгівлі, таких як рівень експорту та структура імпорту, є важливим для оцінки економічної залежності країни від міжнародної торгівлі.

Зрештою, міжнародна торгівля має вирішальне значення для економічного розвитку, надаючи можливість країнам використовувати свої ресурси та покращувати добробут споживачів через доступ до ширшого спектру товарів і послуг.

РОЗДІЛ 2.

АНАЛІЗ ВПЛИВУ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ НА МІЖНАРОДНУ ТОРГІВЛЮ

2.1 Характеристика збройних конфліктів як фактору економічної нестабільності

Збройні конфлікти є одним із найпотужніших дестабілізуючих чинників для економік країн та регіонів. Вони впливають на всі аспекти економічної діяльності: виробництво, торгівлю, фінансову систему, зайнятість, інвестиції та інфраструктуру. Зокрема:

1. Прямі економічні втрати:

- руйнування інфраструктури: знищення доріг, мостів, заводів, портів та енергетичних систем призводить до різкого зниження економічної активності.

- втрати людського капіталу: масові загибелі та поранення населення зменшують кількість працездатних людей, спричиняючи брак кваліфікованих кадрів.

- знищення виробничих потужностей: заводи, сільськогосподарські угіддя та інші підприємства часто стають об'єктами атак.

2. Дестабілізація фінансової системи:

- відтік капіталу: під час збройних конфліктів інвестори переорієнтовують свої активи в більш стабільні регіони.

- девальвація національної валюти: зменшення доходів від експорту та збільшення витрат на імпорт підривають стабільність валюти.

- інфляція: обмеження імпорту базових товарів (продуктів харчування, пального) і руйнування внутрішнього виробництва спричиняють стрімке зростання цін.

3. Вплив на торгівлю:

- падіння експорту через руйнування інфраструктури, блокади, санкції або втрату доступу до ринків.
- обмеження імпорту через логістичні труднощі, блокаду портів або брак валютних резервів.
- порушення глобальних ланцюгів постачання: конфлікти в стратегічних регіонах впливають на міжнародну торгівлю, наприклад, блокада Чорного моря в Україні вплинула на глобальний ринок зерна.

4. Погіршення умов життя населення:

- безробіття: руйнування підприємств призводить до масового скорочення робочих місць.
- бідність: зменшення доходів населення та зростання витрат на базові потреби.
- міграція: мільйони людей стають біженцями, що створює додаткове навантаження на економіку сусідніх країн.

5. Гуманітарні та соціальні наслідки:

- дефіцит продуктів харчування: конфлікти знищують аграрну інфраструктуру, створюючи кризу продовольчої безпеки.
- погіршення доступу до медичних послуг через руйнування медичних закладів та нестачу ресурсів.
- зростання нерівності: найуразливіші групи населення (жінки, діти, малозабезпечені) зазнають найбільших втрат.

Збройні конфлікти залишаються одним із ключових джерел економічної нестабільності у світі, впливаючи як на окремі країни, так і на глобальну економіку. Їхній вплив стає дедалі більш помітним через зростання взаємозалежності між державами, глобалізацію торгівлі та фінансів, а також зміни геополітичної ситуації. Вивчення цих характеристик є актуальним із кількох причин:

1. Глобальні виклики та регіональна дестабілізація. Збройні конфлікти, такі як війна в Україні, громадянські війни в Сирії чи Ємені, впливають на стабільність не лише постраждалих країн, а й сусідніх регіонів. Втрата контролю над виробничими та логістичними процесами порушує міжнародні ланцюги постачання, викликаючи економічні кризи, зростання цін і дефіцит товарів навіть у віддалених країнах.

2. Залежність світової економіки від ресурсів конфліктних регіонів. Багато країн, залучених до збройних конфліктів, є ключовими постачальниками стратегічних ресурсів, таких як енергоресурси, зернові культури, мінерали тощо. Наприклад: збройний конфлікт у Перській затоці вплинув на глобальні ціни на нафту, тоді як збройний конфлікт в Україні спричинив кризу продовольчої безпеки через блокування експорту зерна.

3. Економічні наслідки для вразливих країн. Країни з низьким і середнім рівнем доходу зазвичай найбільше страждають від економічних наслідків збройних конфліктів. Вивчення цих наслідків є важливим для розробки політик, спрямованих на зменшення їхнього впливу, зміцнення стійкості економік та забезпечення базових потреб населення.

4. Роль економічної нестабільності в ескалації конфліктів. Економічна нестабільність не лише є наслідком збройних конфліктів, але й може їх посилювати. Зростання безробіття, нерівності та бідності часто стають основою для соціального невдоволення, яке, в свою чергу, може провокувати нові конфлікти або ескалацію існуючих.

5. Необхідність міжнародного втручання та допомоги. Для розробки ефективних механізмів допомоги постраждалим країнам важливо розуміти, як саме збройні конфлікти впливають на їхні економіки, що дає змогу планувати гуманітарну та економічну допомогу, розробляти стратегії економічного відновлення після завершення конфліктів, підвищувати інтереси бізнесу та інвесторів.

б. Зростання ролі зміни клімату у провокуванні збройних конфліктів. Кліматичні зміни, такі як посухи чи повені, вже стають причиною конфліктів за ресурси (вода, земля).

Отже, аналіз характеристик збройних конфліктів допомагає прогнозувати їхній вплив на економіку та розробляти сценарії управління ризиками, що має практичну цінність для урядів, міжнародних організацій і приватного сектору. Загалом, збройні конфлікти є одними з найбільш частих і шкідливих соціальних конфліктів сучасності.

Різноманітні аспекти передумов виникнення, поширеності, врегулювання та запобігання збройним конфліктам у конкретних державах і регіонах світу стали предметом численних досліджень, які складають значну частину сучасної науки.

Використання зброї як засобу конфлікту називається «збройним конфліктом». На думку І. Арцибасова, збройний конфлікт — це «специфічне соціальне об'єднання його учасників, яке формується в процесі збройної боротьби, яке може мати форму війни, міжнародного збройного конфлікту або суто міжнародного конфлікту».

За визначенням Е. Сміта, «збройні конфлікти — це відкриті суперечки про владу та лідерство, які тривають протягом визначеного періоду часу в суперечці щодо території та управління нею». Незважаючи на те, що у визначенні Е. Сміта розглядаються конфліктні ситуації, в яких передусім вирішуються територіальні суперечності, у визначенні І. Арцибасової міститься також компонент збройної боротьби, застосування зброї.

Однак збройний конфлікт може бути використаний як засіб для вирішення різноманітних соціальних проблем, що стосуються економічної, релігійної, політичної та інших сфер. Зброя може використовуватися як засіб конфлікту між злочинцями, так і як засіб конфлікту між державами.

Воєнна доктрина України визначає збройний конфлікт як міжнародний за своєю природою конфлікт між державами (або сторонами) на державному кордоні, який є збройним або внутрішнім збройним конфліктом [11]. Тобто збройні конфлікти можливі на будь-якому рівні, їх основною ознакою є володіння зброєю. За думку С. Ф. Денисова і К. С. Кардаша [5] війна, на відміну від збройного конфлікту, передбачає політичне бажання використовувати зброю.

Під час збройних політичних суперечок збройний конфлікт є основним засобом досягнення цілей залучених сторін у політичній та економічній сфері, таке поєднання надає їм можливість досягти власних інтересів шляхом поєднання релігійних та освітніх, фінансових, нормативних та правових ресурсів політичної влади. Тобто специфічною, загальною темою збройного політичного конфлікту є здатність людей володіти владою за допомогою правових і політичних засобів, яка називається політичною владою.

Сферами політичної влади, яку здійснюють люди (об'єкти жорстоких політичних суперечок), можуть бути:

- владний нагляд за територією, на якій проживає певна етнічна група, економічними ресурсами, матеріальними і духовними цінностями;
- сфера забезпечення політичних та інших соціальних прав груп, держав, союзів держав (мета цієї сфери - забезпечити країну достатньою кількістю соціально-економічних ресурсів для участі в політичному житті країни, зберігати мову і культуру країни, мати право на релігію, реалізувати право кожної нації на самовизначення, бути захищеною від різноманітної соціальної дискримінації);
- сукупність установ, призначених для здійснення політичної влади.

Спільним атрибутом як військово-політичних суперечок, так і збройних конфліктів є використання зброї, яка в першу чергу відповідає за вирішення політичних питань. Однак, як зазначає Г. Квейл, збройний конфлікт не є

обов'язковим для виникнення суперечки: «обов'язковою складовою військово-політичного конфлікту, його істотною складовою є використання або загроза застосування військової сили».

У разі збройного конфлікту неодмінною складовою його виникнення та продовження є збройна боротьба, це єдина складова будь-якого реального конфлікту. Важливо враховувати цю специфіку збройного конфлікту, про який йдеться, оскільки це допоможе пояснити особливості його впливу на національну безпеку держави.

Збройні конфлікти є одним із найсерйозніших чинників, що впливають на економічну стабільність країн і регіонів. Вони мають як безпосередні, так і опосередковані наслідки, що проявляються в руйнуванні економічної інфраструктури, втраті людських ресурсів, зменшенні інвестиційної привабливості, зростанні державного боргу тощо.

Важливо зазначити, що з 1950-х років термін «збройний конфлікт» використовується частіше, ніж термін «війна». Експерти вважають, що розрізнення цих термінів в першу чергу залежить від ситуації. Проте, досліджуючи ці питання більш детально, можна сказати наступне.

- збройний конфлікт між державами виникає лише тоді, коли одна використовує свою армію проти іншої. Однак наступні фактори не мають великого значення: інтенсивність або тривалість конфлікту, оголошення (або неоголошення) війни, її визнання або невизнання. Розглядається лише військова мета однієї держави проти іншої, яка виявляється в реальних діях. Зрештою, війні передують офіційне оголошення війни, відмова від дипломатичних відносин між супротивниками, анулювання двосторонніх угод, особливо політичних [5, с. 77];

- міжнародне гуманітарне право — це галузь права, яка регулює поведінку під час збройного конфлікту. У ньому відсутня заборона на ведення війни, не оцінює легітимність чи нелегітимність військового конфлікту, і

застосовується як до агресора, так і до жертви насильства. І навпаки, з ідеологічної та політичної точки зору війна вважається забороненим методом вирішення міжнародних конфліктів;

- ситуація навколо збройного конфлікту суттєво відрізняється від ситуації навколо війни, зокрема щодо мети. Мета війни — перемогти супротивника та встановити мир після конфлікту. Метою вирішення збройного конфлікту є прагнення до компромісу, який залишає всіх учасників однаково нещасними. З цього приводу Парахонський Б.О. та Яворська Г.М. наголошують, що основним уявленням про ставлення суспільства до російської агресії в Україні є не конфлікт, а війна. А мир у цій моделі досягається як наслідок перемоги [7, с. 19].

Як засвідчує, поняття «збройний конфлікт» є більш широким, ніж поняття «війна» та включає в себе і останню. У зв'язку з цим і війна, і збройний конфлікт організована, ініційована, спровокована збройна боротьба між державами, групами держав, націями, народами.

Метою війни є подолання опозиції шляхом завоювання чи знищення, тоді як метою вирішення конфлікту є примус до дій, зміна політичного режиму або контроль над територією.

З економічної точки зору відмінність між війною та збройним конфліктом полягає в тому, що останній передбачає більший ступінь економічної шкоди, відмінність між ними також відображається в різних методах відновлення економіки.

Під час збройного конфлікту політичні рамки держави не змінюються відповідно до стану війни, оскільки мета політичних дій менш амбітна, ніж під час війни. Конфлікт призводить до змін у країні, де в результаті конфлікту державні інституції змушені взяти на себе особливі ролі. Таким чином, економіка та життя суспільства в цілому залежать від мобілізації ресурсів

країни, щоб виграти битву та пожвавити економічне життя країни або на регіональному рівні.

До речі, в медіасфері України сучасний збройний конфлікт вважається екзистенційною війною.

Екзистенціалізм — це вчення про існування, яке зосереджується на унікальній природі людини як духовної істоти, має здатність вибирати власну долю. Основним проявом екзистенції є свобода, яка характеризується відповідальністю за результат свого вибору [8, с. 236].

Екзистенційна війна, за словами О. Дроздова, є війною передусім ідей і концепцій, а не лише зброї [9]. Екзистенціальна війна сама по собі становить загрозу фізичному виживанню національних держав, але вона також підриває основи демократії, заперечує цінність націоналізму, підкорює людину та обмежує її вибір шляху. Ці речі дестабілізують настільки, що вони намагаються знищити особистість людини.

За словами Жаліла Я. А., сучасний збройний конфлікт є боротьбою двох різних економічних моделей: децентралізованої, що характеризується важливою роллю місцевих громад, малим бізнесом та значною участю особистих селянських господарств у національній продовольчій системі, на яку впливає цифровізація. Водночас є й модель, в якій основну роль відіграє централізоване управління, що зосереджує національні ресурси та акцентує увагу на централізованих системах економіки і її управлінні.

Ключовим аспектом для розуміння концептуальних основ досліджуваних процесів є те, що сучасні збройні конфлікти мають гібридний характер. Гібридною війною зазвичай називають стратегію, яка поєднує військові, квазівійськові, політичні, економічні, культурні та інші методи для досягнення стратегічних цілей у політичній сфері. Особливістю такого підходу є те, що кожен із методів — як військовий, так і невійськовий — застосовується з

військовою метою, при цьому в медіапросторі ці методи можуть вважатися зброєю.

Як збройні конфлікти, так і війни мають масштабний, за своєю суттю негативний вплив на суспільство та призводять до значного посилення негативних аспектів. Ці аспекти потім накопичуються в результаті негативного впливу на суспільство. Останній стосується питання пошуку шляхів відновлення економіки за допомогою нових можливостей для зростання.

Загалом, говорячи про особливості впливу збройних конфліктів на економічну нестабільність, варто викоремити наступні:

1. Фізичне руйнування інфраструктури: збройні конфлікти призводять до руйнування транспортних шляхів, промислових підприємств, житлових будинків, лікарень та шкіл, що ускладнює функціонування економіки, уповільнює відновлення і створює додаткові витрати для держави. Прикладом може бути значне скорочення виробництва та експорту внаслідок руйнування промислових об'єктів.

2. Зниження економічної активності: війни зменшують ділову активність, призводять до закриття підприємств, скорочення робочих місць та зниження доходів населення. Регіони, які постраждали від конфліктів, стають менш придатними для ведення бізнесу, що викликає міграцію капіталу та кваліфікованої робочої сили.

3. Втрата людських ресурсів: загибель і поранення значної кількості людей, міграція та депопуляція послаблюють робочу силу країни. Ослаблення людського капіталу веде до довгострокових втрат продуктивності економіки.

4. Фінансовий тиск на державу: держави в умовах війни змушені витратити значні кошти на оборону, що збільшує бюджетний дефіцит та зовнішні борги. Соціальні витрати, такі як допомога переміщеним особам і постраждалим, також створюють додаткове фінансове навантаження.

5. Зниження інвестиційної привабливості: конфлікти відлякують іноземних інвесторів, які втрачають впевненість у стабільності країни. Відтік інвестицій і капіталу призводить до стагнації економіки, зменшення конкурентоспроможності та втрати міжнародних ринків.

6. Зростання тіньової економіки: під час збройних конфліктів часто посилюється нелегальна діяльність, така як контрабанда, торгівля зброєю або наркотиками, що послаблює податкові надходження та погіршує контроль держави над економічними процесами.

7. Інфляція та економічний спад: руйнування виробництва та логістики викликає дефіцит товарів, що призводить до зростання цін. Девальвація національної валюти через економічну нестабільність погіршує купівельну спроможність населення.

8. Руйнування міжнародної торгівлі: збройні конфлікти порушують міжнародні ланцюги постачання, знижують обсяги експорту та імпорту, обмежують доступ до стратегічно важливих ресурсів.

Як наслідок збройні конфлікти можуть призводити до такого довгострокового наслідку як: «ефект доміно», коли економічна криза однієї країни поширюється на сусідні держави. Для країн, які вийшли з конфлікту, характерні тривалі економічні труднощі: уповільнення розвитку, висока залежність від міжнародної допомоги, відсутність довіри з боку інвесторів.

Як свідчення вищевказаних наслідків, вважаємо за доречне, навести аналітику річного темпу падіння реального ВВП у перший рік збройних конфліктів та їх території (табл. 2.1).

Таблиця 2.1 ілюструє дані річних темпів падіння реального ВВП впродовж першого року збройного конфлікту. Наявна інформація свідчить, що за середньорічним зниженням ВВП у 2022 році (на 29,2 %) Україна посідає третє місце серед 15 країн вибірки. За досліджуваний історичний період більш руйнівною була лише війна в Іраку 1991 року, в перший рік збройного

конфлікту на її території спостерігається скорочення ВВП на 60,2% і в Австрії в 1945 р. - на 58,7%.

Таблиця 2.1

Компаративістика річних темпів падіння реального ВВП у перший рік збройних конфліктів та їх території, %

№ п/п	Країна та перший рік збройного конфлікту	Темп зміни реального ВВП у %
1.	Ірак (1991)	-60,2
2.	Австрія (1945)	-58,7
3.	Україна (2022)	-29,2
4.	Німеччина (1945)	-28,9
5.	Боснія та Герцеговина (1992)	-28,8
6.	Японія (1945)	-24,6
7.	Хорватія (1991)	-22,0
8.	Франція (1940)	-17,5
9.	Ірак (2003)	-16,0
10.	СРСР (1941)	-13,9
11.	Нідерланди (1940)	-11,9
12.	Італія (1940)	-9,4
13.	Україна (2014)	-6,6
14.	Фінляндія (1939)	-4,3
15.	Грузія (2009)	-3,7

Джерело: [27]

Значне падіння реального ВВП, яке відбулося протягом першого року повномасштабного вторгнення, є тим, що відрізняє Україну від інших військових історій. Як правило, падіння реального ВВП на 25-50% щорічно під час збройного конфлікту відбувалося в країнах, які поступилися або зазнали поразки у війні (Німеччина, Австрія, Японія, Ірак), або в країнах, які брали участь у бойових діях на понад 50% їх території (Боснія і Герцеговина).

Проведені дослідження засвідчують, що типові втрати реального ВВП під час війни становили 40%. Крім того, середнє зниження реального ВВП протягом першого року збройного конфлікту становило 20%, тоді як падіння реального ВВП України у 2022 році становило 29,2%, а у промисловості – 38%. Це свідчить про варварство та руйнування, яких завдав Україні російський

агресор, а також про обмежену спроможність української економіки протистояти наслідкам військового правління та відсутність значної державної підтримки.

Таким чином, збройні конфлікти є одним із найпотужніших дестабілізуючих чинників для будь-якої економіки. Їх вплив є багатограним і може тривати десятиліттями після завершення активних бойових дій. Для мінімізації наслідків необхідно не лише припиняти конфлікти, але й впроваджувати програми відновлення економіки, забезпечуючи стабільність та підтримуючи мирні ініціативи.

2.2. Вплив збройних конфліктів на економічний розвиток країн світу

Традиційно концепція економічного миру розглядає мирний характер економіки, виробництва, торгівлі та накопичення багатства, тоді як концепція збройного конфлікту розглядає насильницький або примусовий характер привласнення ресурсів (табл. 2.2).

Скорочення військових бюджетів під час «холодної війни», що супроводжувалося значним прогресом у військовій сфері, призвело до змін у структурі оборонно-промислового комплексу. Еволюція військової справи і техніки, зміна принципів ведення війни, розвиток техніки призвели до появи таких видів збройного конфлікту, як асиметрична війна, яка характеризувалася технологічною перевагою однієї сторони, що не гарантувала їхню безпеку зокрема. Перевага військових над цивільними пояснюється великими виробниками зброї, ці країни є фахівцями в оборонному секторі та становлять важливу частину національного виробництва, як наслідок, рішення, прийняті в цій сфері, мають чіткий вплив на економіку.

Розвиток військових технологій та зміна принципів ведення бойових дій призвели до виникнення нових типів конфліктів, таких як асиметрична війна, де навіть технологічна перевага держави вже не гарантує її безпеки. Військова

могутність відіграє ключову роль у міжнародних відносинах, особливо для країн, що є провідними виробниками озброєнь. Оборонна промисловість, завдяки своїй специфіці, займає важливе місце в національній економіці, а рішення, що ухвалюються в цій сфері, мають значний вплив на економічну структуру країни [8]. Водночас питання впливу військових витрат на економічне зростання залишається предметом дискусій.

Таблиця 2.2

Порівняльна характеристика сутності концепцій
«економіка конфлікту» та «економіка миру»

Економіка миру	Тип зв'язку	Економіка конфлікту
<i>Економіка благодійності</i> Одностороннє і добровільне надання ресурсів, субсидії, допомога благодійних організацій, державна іноземна допомога	Односторонній	<i>Економіка привласнення</i> Примусове чи ненасильницьке привласнення ресурсів
<i>Взаємовигідний обмін</i> , який передбачає функціонування економіки у вільному, приватному та конкурентному середовищі	Двосторонній	<i>Економіка взаємної загрози</i> Взаємні загрози та насильство (в тч. війна)

Джерело: сформовано автором

Еволюція внутрішніх і зовнішніх небезпек, з якими стикаються країни, також є важливою, оскільки військові витрати, з одного боку, можуть негативно вплинути на економічне зростання, а з іншого боку, за наявності зовнішніх небезпек, вони можуть допомогти йому сприяти. Особливої уваги заслуговує фінансування дефіциту через різні макроекономічні диспропорції: інфляцію через наявність грошей, використання валютних резервів під час валютних криз та зовнішні запозичення під час криз зовнішнього боргу. Борг, пов'язаний із купівлею зброї, також може впливати на внутрішню процентну ставку, що є можливим через потенційний негативний зв'язок між інвестиціями в державний і приватний сектори та процентною ставкою.

Іншими факторами, які враховуються, є інституційний устрій країни та тип уряду, який фінансує армію, потреба у прозорості та підзвітності військових

бюджетів може бути значною. Крім того, під час конфлікту його слід і можна розглядати як легітимну форму бізнесу [13], яка пов'язана з придбанням зброї, вербуванням, навчанням і розвитком персоналу, захопленням території, логістикою та ланцюгами поставок, дослідженнями та інноваціями, отриманням фінансової вигоди від діяльності приватних військових компаній. Крім того, збройний конфлікт також вважається специфічною формою привласнення власності, оскільки він, як правило, пов'язаний з використанням ресурсів на захоплених територіях, привласненням викраденого майна, фінансових інвестицій, предметів споживання, культурних та історичних цінностей, рабства тощо. Для країни, яка є об'єктом агресії, найбільший вплив на економіку завдають людські втрати, руйнування критичної інфраструктури, порушення торгівлі, інвестицій, освіта та складність постконфліктного розвитку.

Дослідження впливу збройного конфлікту на економічні показники можна здійснити за допомогою методології, яка використовується в емпіричному дослідженні економічного зростання. Ця структура розглядає чотири компоненти, які є загальними для кожної економіки, і темпи їх накопичення та знищення змінюються з часом. Кожна з цих складових має певну норму накопичення (норма заощаджень, або швидкість технологічного розвитку), і певну швидкість руйнування (норму амортизації). Поєднуючи ці значення та їхні відповідні темпи зміни, вважаємо, що доцільним є визначення очікуваного обсягу багатства та темпів зростання економічної діяльності.

Вплив збройного конфлікту на економіку можна зрозуміти через призму таких компонентів як:

- знищення фізичних активів, а саме: основних компонентів інфраструктури, комунікацій, компонентів енергетичного сектору;
- скорочення витрат – війна спричиняє втечу капіталу з країни, підвищення процентних ставок, дефіцит бюджету та зниження рівня заощаджень;

- зменшення чисельності та якості населення – загибель під час боїв, голод, хвороби, руйнування системи охорони здоров'я;
- викривлення ринку праці – рабство, примусова праця;
- знищення людського капіталу через міграцію та погіршення здоров'я;
- зменшення інвестицій у людський капітал шляхом зниження обсягу чи темпів руйнування освітньої системи або її рівня та прогресу;
- технологічний прогрес – економічні світила під час міжнародних суперечок мають поштовх до збільшення та вдосконалення розвитку сучасних технологій (споріднена теорія припускає, що війна позитивно впливає на конкуренцію);
- знищення виробництва та ринкових операцій – це блокування свободи пересування та закриття ринків, що змінює рівень регулювання торгівлі та виробництва (наприклад, Міністерство оборони Ліберії вирішило скасувати всі ринкові дні під час конфлікту).

Щорічне дослідження економіки миру, яке проводить Інститут економіки та миру, показало, що глобальні фінансові наслідки збройних конфліктів станом на лютий 2022 року становлять 16,5 трл. дол. США, що становить приблизно 10,9% світового ВВП, або 2117 доларів на людину. Військові витрати є найбільшою складовою фінансового тягаря насильства та збройних конфліктів: становлять 46,7% від загального економічного тягаря. На заходи внутрішньої безпеки припадає 27,3%. Важливо визнати, що вплив військових витрат є подвійним. Як свідчить статистика, наприкінці 2021 року 132 країни світу збільшили витрати на утримання власної армії, натомість 29 країн - зменшили. Збройний конфлікт на території України, який загострився на початку 2022 року збільшив обсяг витрат на оборону в багатьох країнах. Обсяг військових витрат з 1980 року зріс більш ніж на 100% і склав трохи більше 2 трильйонів доларів США. Так само витрати на розбудову та підтримання миру становили лише 41,8 мільярда доларів США у 2021 році, що становить лише 0,5% від загального

військового бюджету. У 10 країнах, які зазнали найбільшої кількості збройного конфлікту, середня економічна вартість насильства становила 34 % ВВП наприкінці 2021 року, натомість 10 країн, які зазнали найменшої кількості насильства, мали в середньому 3,6 % ВВП. Структуру наслідків збройних конфліктів подано у вигляді табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Наслідки збройних конфліктів у розрізі показників, млрд. дол. США

Тип	Показник	Прямі витрати	Непрямі витрати	Мультиплікативний ефект	Всього
Збройні конфлікти	Смертність унаслідок конфлікту	11,7	-	11,7	23,4
	Втрати ВВП	-	106,7	-	106,7
	Біженці та вимушені переселенці	3,8	382,4	3,8	390,0
	Стрілецька зброя	11,3	-	11,3	22,6
	Тероризм	0,4	4,2	0,4	5
Між-особистісне насильство та самонасильство	Страх	-	70,3	-	70,3
	Вбивство	93,6	891,6	93,6	1078,8
	Ув'язнення	70,9	-	70,9	141,8
	Самогубство	1,0	755,0	1	757,0
	Насильницькі злочини	47,5	467,9	47,5	562,9
Запобігання насильству	Видатки на внутрішню безпеку	2157,7	-	2157,7	4315,4
	Військові витрати	3855,4	-	3855,4	7710,8
	Розбудова миру	12,1	-	12,1	24,2
	Миротворчість	8,8	-	8,8	17,6
	Приватна безпека	635,9	-	635,9	1271,8
Всього		6910,1	2678,1	6910,1	16498,3

Джерело: сформовано автором

Починаючи з 2014 року, глобальні військові витрати зростали помірними темпами, однак у 2022 році вони збільшилися більш ніж на 40 мільярдів доларів США, здебільшого завдяки Китаю. Багато країн-членів НАТО взяли на себе

зобов'язання підвищити оборонні витрати до рівня, близького або вищого за рекомендовані 2% ВВП (NATO, 2020). Прогнозується, що найближчими роками витрати НАТО на оборону зростуть на 7% [7]. Водночас Китай підвищив свої військові витрати на 7,1% у порівнянні з попереднім роком.

Як правило, економічні дослідження досліджують прямий зв'язок між військовими витратами та економічним розвитком. Недостатня увага приділяється розпізнаванню потенційних непрямих ефектів або факторів, що впливають (побічні ефекти або зовнішні фактори). Причини цього полягають у тому, що кожен канал може мати подвійний вплив на зростання (позитивний і негативний). У результаті імпорт зброї може сприяти залученню передових технологічних процесів у місцеву промисловість, незважаючи на те, що економіка в першу чергу виграє від додаткових витрат, насамперед у цивільному секторі, прагнення до військових технологій може призвести до зменшення ресурсів, спрямованих на цивільний сектор, що негативно позначиться на економічних показниках.

У країнах, які не мають спроможності ефективно сприяти податковому розвитку, збільшення витрат на безпеку призведе до зменшення в інших секторах економіки, а втрата контролю над експортними товарами призведе до більшої втрати іноземної валюти. У відповідь уряди намагаються покрити дефіцит шляхом випуску військових облігацій або збільшенням грошей в обігу. Останнє збільшує рівень внутрішньої інфляції, а збільшення внутрішнього боргу призводить до збільшення ризику потенційної катастрофи, що підвищує внутрішню відсоткову ставку та зменшує приватні інвестиції. Збільшення витрат на оборону під час збройного конфлікту зазвичай фінансується за рахунок скорочення соціальних витрат. Зменшення витрат на медичні послуги та збільшення попиту на ці послуги зазвичай негативно впливають на цей сектор, що призводить до довгострокових наслідків. У результаті, щоб підтримувати мінімальний обсяг витрат на суспільні блага та соціальні послуги,

уряди повинні мати ефективну фіскальну політику, яка дозволить, серед іншого, задовольнити фінансові потреби військових. Однак не варто забувати, що більший ресурс, необхідний для військових дій, може призвести до більш тривалого конфлікту. Як результат, у деяких випадках важливо зосередитися на створенні економічних ініціатив, які сприятимуть мирним процесам [15].

Важко визначити ступінь взаємозв'язку між військовими витратами та економічним зростанням, оскільки зв'язок між ними непрямий і має перехресно-наслідковий характер. У результаті з проведених досліджень лише 20% (138 міжнародних) повідомили про позитивний зв'язок між військовими витратами та економічним зростанням, тоді як 44% повідомили про негативний зв'язок, решта дали неоднозначні результати.

Для прикладів окремих країн найпоширенішим результатом є неоднозначний зв'язок ефекту (46%), тоді як позитивні та негативні результати спостерігалися у 26% та 28% досліджень відповідно.

До 2000 року дослідження між країнами часто мали невизначені результати.

Однак із врахуванням даних після завершення «холодної війни» та застосуванням вдосконалених економетричних методів, нові дослідження здебільшого демонструють негативний зв'язок. Твердження про те, що військові витрати сприяють економічному зростанню, рідко знаходить підтвердження. Водночас історичний контекст відіграє важливу роль: дослідження, сфокусовані на окремих країнах, можуть виявити позитивний вплив.

Важливо відзначити, що в сучасних дослідженнях економічних конфліктів розширилося поле дослідження за базою, розширюється ресурсний потенціал порівняно з прямими причинно-наслідковими зв'язками та впливом міграції на розвиток країни. слід враховувати безпечне середовище. Крім того, частота досліджень щодо конкретної країни, яка є окремою від загальної

кількості країни, документується окремо в дослідженнях (чи це одиничний випадок, чи країна неодноразово вступала та виходила зі збройного конфлікту).

У дослідженні Світового банку підкреслюється важливість природних ресурсів як багатства, це фактична причина багатьох насильницьких інцидентів та збройних конфліктів, а наявність потенційних переваг є каталізатором насильства як серед державних суб'єктів, так і серед недержавних суб'єктів (повстанці, ТНК, організовані злочинні групи тощо). Отримані результати демонструють, що країни, які покладаються переважно на експорт сировини, включаючи сільськогосподарську продукцію та природні ресурси, дуже сприйнятливі до громадянської війни.

Механізми, наведені нижче, пояснюють зв'язок між природними ресурсами та природою збройних конфліктів:

- Фінансування повстань. Природні ресурси можуть слугувати джерелом фінансування для повстань, ініційованих іншими шляхами, що підвищує шанси протестувальників на успіх.

- Регіональна концентрація ресурсів. Якщо ресурси зосереджені переважно в одній частині країни, це може спонукати певні групи до переконання, що відокремлення може зробити нову державу життєздатною та успішною.

- Соціальне невдоволення. Видобуток природних ресурсів може викликати збройні конфлікти через примусову міграцію або нерівномірний розподіл доходів від них, як це спостерігалось в С'єрра-Леоне та Нігерії.

- Слабкість інституцій. Уряди, що покладаються на доходи від природних ресурсів замість ефективної податкової системи, часто не створюють сильних державних інституцій, що ускладнює своєчасне реагування на суспільні потреби.

- Зовнішній вплив. Природні ресурси можуть бути використані третіми сторонами — державами чи корпораціями — для участі у внутрішніх збройних

конфліктах або навіть їх провокування. Наприклад, бельгійська корпорація Union Minière du Haut Katanga відіграла роль у катангійській кампанії в Конго, а французька нафтова компанія Elf сприяла ескалації конфлікту в Республіці Конго (Браззавіль), захищаючи свої нафтові інтереси в регіоні.

Важливо визнати, що транснаціональні корпорації піддавалися критиці за їхні дії в зонах військових дій і в країнах, які погано дотримуються прав людини. Насильницькі дії, спрямовані на підприємницьку діяльність, яка є низькою інтенсивністю або шкодить навколишньому середовищу, також пов'язані з наслідками. У результаті деякі неурядові організації виступають за прийняття законодавства, яке вимагає від корпорацій розголошувати свої зв'язки з військовими та правоохоронними органами. Що стосується цієї теми, лобіювання також залучає корпорації, які не знаходяться в зонах конфлікту, але торгують з тими, хто є. Аналіз даних ACLED щодо збройних конфліктів і місць подій за період 1989–2018 років показує, що невстановлені злочинці відповідальні за 32% нападів на беззбройних цивільних і 16% смертельних випадків. Недержавні суб'єкти, такі як повстанці та ополченці, становлять ще 49% нападів і 68% смертельних випадків відповідно [16]. Решта 19% нападів і 16% смертей припадає на державних акторів, що свідчить про зміну природи організованого насильства через явну участь держави. Це призвело до того, що окремі економічні суб'єкти потрапили до категорії «невійськових конфліктів», які спричиняють жертви, подібні до рівня воєнних конфліктів, навіть у країнах, що офіційно не перебувають у стані війни. Наприклад, у Центральній Америці — Белізі, Коста-Риці, Сальвадорі, Гватемалі, Гондурасі, Нікарагуа та Панамі — показники людського розвитку (HDI) співставні з країнами Центральної та Південної Азії. Водночас ці сім країн входять до першої двадцятки за рівнем нерівності доходів і вже протягом десятиліть демонструють одні з найвищих у світі показників убивств.

Через різні комбінації природних ресурсів і джерел збройного конфлікту можуть виникати різні політичні реакції. В одних випадках необхідно боротися з фінансуванням повстанців, в інших – боротися з міжнародними корпораціями та їхніми асоціаціями з національними урядами, в інших – регулювати фіскальну політику та впроваджувати політику цінової стабільності. І навпаки, хоча легальні активи можуть принести користь як уряду, так і повстанцям, незаконні активи, швидше за все, принесуть користь повстанцям, ніж уряду. Крім того, незаконні активи впливають на тривалість конфлікту, оскільки особи, залучені в незаконні операції, мають більше шансів отримати прибуток від конфлікту. Подібний аргумент можна навести щодо ступеня прозорості та регульованості світових ринків. Такі товари, як діаманти, обмінюються на міжнародних ринках, які характеризуються низьким ступенем прозорості, ці ринки можуть сприяти фінансуванню як повстанських організацій, так і державних установ, на відміну від нафтових ресурсів, які обмінюються на більш структурованих ринках і, як правило, приносять користь лише державним установам [24].

У результаті все це можна зрозуміти як нові принципи економічного розвитку та те, як вони впливають на розвиток економіки миру та економіки конфлікту. До різноманітних форм економіки миру відносяться: економіка благодійності (яка односторонньо забезпечується ресурсами, державними субсидіями, допомогою благодійних організацій, а також державною іноземною допомогою).

Різні економічні форми конфлікту є результатом або насильницького, або ненасильницького привласнення ресурсів і фінансові витрати взаємної небезпеки (взаємного насильства та загрози).

Конфлікти впливають на економічний розвиток і міжнародну торгівлю дwoяко: з одного боку, вони можуть мати позитивний ефект, зокрема через мультиплікаційний вплив військових витрат, а з іншого — несуть значні

негативні наслідки. До таких наслідків належать людські втрати, руйнування критичної інфраструктури, збої в торгівлі, скорочення інвестицій, переривання освітніх процесів і складнощі, пов'язані з відновленням після збройного конфлікту.

Основними способами вирішення збройних суперечок та війни виступають:

1. Перемога сторони-переможниці, або через перемогу на «театрі військових дій» сторони-переможниці, або через капітуляцію сторони-переможниці шляхом визнання нею своєї поразки у збройному конфлікті. Такий спосіб припинення суперечки супроводжується значними людськими стражданнями та руйнуваннями.

2. Дискусії, спрямовані на пошук компромісу в конфліктах, які призвели до війни. Цей підхід трудомісткий і складний.

3. Посередництво — це форма переговорів, яка передбачає участь третьої сторони та визначає спільні цілі між конфліктуючими країнами, а потім розробляє рішення проблеми. Цей спосіб припинення конфлікту доцільний у разі відсутності довіри двох сторін конфлікту.

4. Арбітраж – це рішення, прийняте незалежною третьою стороною, яке вважається обов'язковим для обох сторін. Такий підхід є ефективним, якщо сторони суперечки не можуть знайти взаємоприйнятне рішення.

5. Операції з підтримання миру характеризуються міжнародною присутністю у війні як засобу безпеки та стабільності. Цей спосіб припинення конфлікту покликаний сприяти захисту цивільних осіб і моніторингу прав людини.

6. Заморожування збройного конфлікту, що передбачає початок бойових дій без вирішення конфліктів між залученими сторонами та причини конфлікту. Такий підхід є прийнятним, оскільки він сприяє мирному співіснуванню між країнами, дозволяє уникнути найгірших наслідків війни, але він не є постійним,

є також нестабільний. Найсуттєвішим недоліком є те, що він не передбачає жодної форми відповідальності за дії однієї сторони.

Важливо пам'ятати, що не існує єдиного вирішення конфліктів і що кожен випадок є унікальним, враховуючи причини конфлікту та наслідки, які призводять до його загострення.

2.3. Кейсовий аналіз прикладів впливу збройних конфліктів на торгівлю окремих країн

Дослідження економічних наслідків різних видів збройних конфліктів до та після їх виникнення (табл. 2.4) показало, що війна призводить до зниження ВВП на душу населення, тоді як міжнародна війна може призвести до збільшення цього показника після закінчення збройного конфлікту.

Однак військовий конфлікт в Іраку, що почався в 2003 році, американці не виграли. ВВП кожної особи знизився до 6342,1 дол. США, тобто на 37,2%. Згодом середній ВВП на душу населення починає збільшуватися, що говорить про те, що з часом економіка країни починає адаптуватися і компенсувати тривалість збройного конфлікту, отримуючи додаткове фінансування від інших країн світу.

Багато з проаналізованих випадків збройних конфліктів призвели до зменшення експорту країн, що зумовлено, насамперед, руйнуванням експортних потужностей та транскордонними обмеженнями на переміщення товарів. Також спостерігається зменшення імпорту, що пояснюється зниженням попиту з боку споживачів і зниженням купівельної спроможності населення.

Таблиця 2.4

Компаративний аналіз економічних показників на прикладі ряду країн світу з початку до кінця збройного конфлікту

Країна	Роки конфлікту	Тип збройного конфлікту	ВВП на душу населення, дол. США		Темп зростання, %	Експорт у % від ВВП		Темп зростання, %	Імпорт у % від ВВП		Темп зростання, %	Зовнішній борг, млрд. дол. США		Темп зростання, %
			до конфлікту	після конфлікту		до конфлікту	після конфлікту		до конфлікту	після конфлікту		до конфлікту	після конфлікту	
Ірак	2003-2011	Коаліційний, міждержавний	10099,4	15163,4	150,14	70,57	44,5	63,06	49,2	29,1	59,15	н/д	н/д	-
Грузія	2008	міждержавний	6818,5	6984,2	102,43	30,82	29,55	95,88	57,58	48,65	84,49	2,99	8,67	289,97
Ємен	2014-2015	громадянський	3688,5	2637,1	71,50	22,36	3,34	14,94	30,15	21,93	72,74	7,69	7,06	91,81
Малі	2012	громадянський	1826,6	1813	99,26	33,72	24,9	73,84	31,2	39,9	127,88	2,91	3,43	117,87
Лівія	2011	громадянський	31693,9	27448,5	86,60	66,27	66,87	100,91	31,8	31,5	99,06	5,8	6,3	108,62

Джерело: сформовано автором [30]

Результати аналізу демонструють вплив збройних конфліктів на показники зовнішнього боргу держави, оскільки потреба у зовнішньому фінансуванні залежить від відновлення інфраструктури після конфлікту та оплати витрат на оборону.

Отже, на економічні показники країн, які беруть участь у збройних конфліктах різного характеру, впливають такі фактори як:

- руйнування об'єктів, інфраструктури та транспортних засобів;
- переселення робочої сили з власної території в іншу країну або внутрішня міграція;
- неможливість використання сільськогосподарських угідь через бомбардування, розкопки та забруднення;
- зовнішні фактори, які впливають на інвестиційне рішення, такі як вартість інвестицій, ризик інвестицій тощо

Далі, вважаємо за потрібне, більш детально дослідити ще ряд прикладів збройних конфліктів у контексті їх наслідків на зовнішню торгівлю країн.

Прикладом може слугувати Сирія, збройний конфлікт на території якої розпочався у 2011 році, що спричинило масові руйнування інфраструктури, санкції та блокаду певних регіонів. Як результат: зменшився експорт внаслідок руйнування виробничих потужностей та втрати ключових ринків, зокрема в ЄС і США через санкції; обмежений показник імпорту через бойові дії, закриття кордонів і втрату валютних резервів; заблоковано основні порти, що зробило торгівлю морем майже неможливою. У підсумку, Сирія стала більш залежною від допомоги союзників, таких як Росія та Іран.

Ще одним кейсовим прикладом слід вважати збройний конфлікт в Йємені, який розпочався у 2015 році у стані конфлікту між урядом, підтримуваним Саудівською Аравією та хуситами. Як наслідок, для зовнішньої торгівлі цей конфлікт проявився у такі наслідки: Йємен залежить від імпорту, особливо продовольства, але блокада портів, таких як Ходейда, обмежила постачання; у

експортних операціях основна продукція, зокрема нафта, майже перестала експортуватися через бойові дії. У підсумку, різке зростання цін на базові товари, дефіцит їжі та посилення гуманітарної кризи.

Збройний конфлікт у регіоні Тиграї Ефіопії з 2020 року призвів до внутрішніх і міжнародних економічних санкцій, які відобразилися у впливі на зовнішню торгівлю, а саме: зниження обсягів експорту кави (основного товару), текстилю та квітів; багато міжнародних компаній припинили діяльність через нестабільність. Як наслідок, в Ефіопії відбулося зростання залежності від гуманітарної допомоги.

Не менш показовим являє собою збройний конфлікт на території України з 2014 року, який слугував передумовою для повномасштабного вторгнення Росії в 2022 році. Як результат, економіка України зазнала значних змін, які безпосередньо вплинули на зовнішню торгівлю, а саме: у 2022 році російська блокада Чорного моря призвела до зменшення експорту зернових. Однак ініціатива "зернового коридору" допомогла частково відновити експорт. Мала місце переорієнтація з російського ринку на ЄС і інші країни. Посилилася залежність від постачання військової техніки, палива та гуманітарної допомоги. Відбулося руйнування транспортної інфраструктури та блокада портів, які змусили збільшити залежність від залізничного сполучення через країни ЄС. Як результат, Україна змогла адаптуватися до нових умов торгівлі, однак втрати залишаються значними

Таким чином, можна стверджувати, що збройні конфлікти паралізують транспортну інфраструктуру, що обмежує доступ до ринків, руйнують виробничі потужності, що зменшує експортні можливості, країни часто стають залежними від гуманітарної допомоги або підтримки союзників, характерними є обмеженнями з боку міжнародної спільноти, що ще більше ускладнює зовнішню торгівлю.

Висновки до розділу 2

Збройні конфлікти — це поширені та шкідливі соціальні конфлікти, які широко вивчаються сучасною наукою.

Збройні конфлікти, які визначаються як використання зброї в суперечках за владу, територію та керівництво, можуть проявлятися як у формі війни або міжнародної суперечки.

Воєнна доктрина України характеризує збройний конфлікт як міжнародний, підкреслюючи, що такі конфлікти можуть відбуватися на різних рівнях, спільною ознакою яких є володіння зброєю. На відміну від воєн, які передбачають політичну волю до застосування сили, збройні конфлікти можуть виникати через різні соціальні проблеми, включаючи економічні та політичні суперечки.

Вплив збройних конфліктів на національну безпеку та економічну стабільність є глибоким, що призводить до руйнування інфраструктури, втрати людських ресурсів та зниження інвестиційної привабливості. Починаючи з 1950-х років, термін «збройний конфлікт» набув переваги над терміном «війна», з відмінностями, заснованими головним чином на інтенсивності та визнанні конфлікту.

Збройні конфлікти часто призводять до значних економічних збитків, включаючи зниження економічної активності, фінансовий тиск на держави та зростання тіньової економіки. Наслідки збройних конфліктів можуть призвести до довгострокових економічних труднощів, про що свідчить падіння ВВП у постраждалих від конфлікту регіонах.

Сучасний збройний конфлікт все частіше розглядається через призму екзистенціальної війни, яка загрожує виживанню національних держав і підриває демократичні основи. Крім того, збройні конфлікти мають гібридний характер, поєднуючи військові та невійськові методи досягнення стратегічних цілей.

Економічні наслідки збройних конфліктів є багатограними, включаючи фізичне знищення інфраструктури, втрату людського капіталу та порушення міжнародної торгівлі. Взаємозв'язок між природними ресурсами та збройним конфліктом є складним, оскільки ресурси часто підживлюють повстання та сприяють насильству.

Економічний вплив військових витрат залишається дискусійним, а дослідження показують неоднозначні результати щодо їх впливу на економічне зростання.

Зрештою, вирішення збройних конфліктів вимагає багатогранного підходу, включаючи військову перемогу, переговори, посередництво та миротворчі операції. Кожен конфлікт є унікальним та потребує індивідуальних рішень, які враховують основні причини та потенційні наслідки. Потреба в ефективній фіскальній політиці та програмах економічного відновлення має вирішальне значення для пом'якшення довгострокових наслідків збройних конфліктів для економіки зокрема та суспільства в цілому.

РОЗДІЛ 3.

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

3.1. Сучасні виклики міжнародної торгівлі України в умовах воєнного стану

2022 рік став найтрагічнішим у історії незалежної України, розділивши її на три етапи: довоєнний, воєнний та повоєнний. Воєнний період кардинально відрізняється від звичного для нас довоєнного існування, має свої особливості, які впливають на всі сфери життя та бізнесу. Економіка України під час збройного конфлікту була змушена швидко адаптуватися до нових умов, вирішувати всі проблеми та шукати нові шляхи їх подолання.

Блокування українських портів, закриття повітряного простору, бойові дії та окупація частини території України призвели до значних змін у вже сформованих ланцюгах постачань, перерозподілу ресурсів і оптимізації управлінських рішень. Економісти Центру досліджень економічної політики (2022) оцінили приблизну суму збитків та необхідні кошти для відновлення України, яка становить приблизно 200-530 млрд євро, що втричі перевищує довоєнного ВВП і в чотири рази більше бюджету ЄС на зовнішню допомогу. Однак ця цифра буде зростати, доки триває збройний конфлікт і обмежені ресурси економіки. Практика торгівлі в умовах воєнного стану демонструє потенціал країни для стабільності та надійності, а надання Україні статусу кандидата на членство в ЄС призведе до нових можливостей для країни. Таке рішення має особливе значення для валютного ринку та розвитку українського експорту. До повномасштабного вторгнення ці два аспекти економіки мали темпи зростання понад 100%.

Економіка України частково адаптувалася до умов воєнних дій, про що свідчать дані міжнародної торгівлі (табл. 3.1). Загальний обсяг зовнішньої торгівлі в Україні почав зростати, показавши незначне підвищення у вартісному

вираженні (-13% у 2024 році порівняно з -27% у 2022 році). За даними Міністерства економіки, в майбутньому Україна матиме й фізичні можливості для експорту товарів – у 2023 році було експортовано близько 100 млн тонн товарів [19].

Таблиця 3.1

Обсяги зовнішньої торгівлі України, 2021—2024 рр.

	Товаообіг, млн. дол. США	Експорт, млн. дол. США	Імпорт, млн. дол. США	Сальдо, млн. дол. США
2021	141377	68088	73289	-5201
2022	103676	44173	59503	-15331
2023	99420	35970	63450	-27479
2024	112300	41733	70751	-29018

Джерело: [18]

Негативні тенденції, які становили -44% українського експорту товарів у порівнянні з 2021 роком, не вдалося переломити (табл. 3.2). Проте загальний обсяг експорту не зменшився порівняно з 2022 роком, насамперед через блокування «зернового коридору» та посилення логістики з державами-партнерами. На противагу експортним показникам, вартість імпортованих товарів зросла на 7% до 63,45 млрд доларів США, поряд із цим кількісні обсяги імпорту зменшилися, що було зумовлено зростанням світових цін на ключові товарні позиції, які імпортує Україна.

Таблиця 3.2

Зміни зовнішньої торгівлі України, % до попереднього року

	Товаообіг, млн. дол. США	Експорт, млн. дол. США	Імпорт, млн. дол. США
2021	37	38	35
2022	-27	-35	-19
2023	-4	-19	7
2024	13	16	12

Джерело: [18]

Впродовж 2023-2024 років дефіцит торгівлі товарами зріс приблизно до 27,5 мільярдів доларів США (табл. 3.2) через збільшення імпорту машин,

устаткування та транспорту, паливно-енергетичних продуктів, продукції хімічної промисловості, текстильних виробів, взуття тощо (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Товарна структура зовнішньої торгівлі України впродовж 2021-2023 років

	2022			2023			2024		
	Експорт	Імпорт	Сальдо	Експорт	Імпорт	Сальдо	Експорт	Імпорт	Сальдо
Продовольчі товари та с/г продукція	27,71	7,741	19,97	23,41	5,955	17,45	21,85	6,95	14,9
Мінеральні продукти	7,63	0,638	6,992	3,28	0,31	2,97	1,96	0,27	1,7
Паливно-енергетичні товари	0,784	14,93	-14,2	1,06	17,06	-16,0	0,39	10,34	-9,95
Продукція хімічної промисловості, каучук	3,921	14,45	-10,6	1,76	9,56	-7,8	1,145	11,04	-9,9
Шкірсировина, хутро та вироби до них	0,166	0,3	-0,14	0,105	0,241	-0,13	0,078	0,258	-0,18
Деревина та целюлозно-паперові вироби	2,541	1,55	0,99	2,166	0,96	1,2	1,71	1,013	0,7
Текстиль, текстильні вироби, взуття	1,055	3,233	-2,2	0,847	3,06	-2,21	0,407	2,881	-2,48
Вироби з каміння, скла, кераміка	0,568	0,943	-0,37	0,301	0,66	-0,36	0,293	0,689	-0,4
Метали та вироби з них	15,992	4,36	11,6	6,006	2,6	3,41	3,888	3,356	0,53
Машини, устаткування та транспорт	6,118	23,25	-17,1	4,217	15,98	-11,8	2,853	19,82	-17,0
Інші товари	1,603	1,77	-0,16	1,038	3,13	-2,07	1,39	6,841	-5,45
Разом	68,08	73,16	-5,21	44,19	59,51	-15,3	35,964	63,458	-27,1

Джерело: [18]

Як демонструють дані, подані в табл. 3.3, товарна структура експорту та імпорту змінилася у порівнянні з періодом 2022-2023 років. У перспективі більшу роль в експорті матиме сектор харчових продуктів та сільськогосподарської сировини, але у вартісному вираженні їх загальний обсяг зменшиться на 1,56 млрд. дол. США. Проте за два роки ця частка зростає до понад 60% від загального обсягу експорту. Важливо зазначити, що у 2022 році цей показник різко знизився до -40%. Ця зміна, спочатку відзначена як негативний аспект деіндустріалізації, але тепер визнана необхідною складовою

спеціалізації під час війни, яка частково надає гарантію Україні ступеню макроекономічної безпеки.

Загальний обсяг несільськогосподарської продукції в експорті України у 2024 році зменшився на 26 мільярдів доларів США порівняно з 2022 роком та на 6,6 мільярдів доларів США у порівнянні з 2023 роком. Найбільше скорочення спостерігалось в експорті металів та продукції з них, що впало на 12 мільярдів доларів США; мінеральних продуктів — на 5,67 мільярдів доларів США, зокрема залізних і титанових руд; машин, устаткування та транспорту — на 3,26 мільярдів доларів США; хімічної продукції — на 2,77 мільярдів доларів США; а також деревини та целюлозно-паперових виробів — на 0,83 мільярда доларів США, що спричинене, в першу чергу, значним падінням виробництва та проблемами із логістикою. Іншими словами, ця статистика демонструє надзвичайно згубний вплив збройного конфлікту на промисловість України (табл 3.3).

На відміну від експортних показників, імпорт у 2024 році у порівнянні з попередніми періодами зріс на 63,5 млрд. дол. США. У загальному обсязі імпорту товарів в Україну в 2024 році, який становив 19,8 млрд доларів, переважну частину становили товари категорії машин, обладнання та транспорту (19,8 млрд дол. США); товарів хімічної промисловості (11,0 млрд дол. США); паливно-енергетичної продукції (10,3 млрд дол. США); інших товарів (6,8 млрд дол. США), в тому числі лікарські засоби — 1,7 млрд дол. США та БПЛА, які становили 0,681 млрд дол. США. Можна стверджувати, що цих категорій товарів найбільше потребує вітчизняна економіка та суспільство [19].

Іншими важливими позиціями імпорту виступають автомобілі, добрива та засоби захисту рослин. Загалом, варто відзначити зростання залежності національної економіки від імпорту, що спричинене наслідками військової

агресії РФ, оскільки багато українських підприємств були окуповані або знищені.

Далі, вважаємо за потрібне, здійснити аналіз більш детально обсягів зовнішньої торгівлі товарами України та ЄС в цілому та питомий обсяг експорту та імпорту впродовж 2022-2024 років. Важливо визнати, що Європейська Комісія, шляхом лібералізації та торговельним заохоченням, активно сприяла розвитку торгівлі між державами-членами ЄС та Україною. Після стрімкого зростання обсягів українського експорту до країн ЄС у 2023 році, через лібералізацію торгівлі, зокрема в сільському господарстві, «безвізу», який був вигідний Україні, у 2024 році показник почав активно скорочуватися через проблеми, пов'язані з перевезенням сільськогосподарської продукції, заборони Польщі, Угорщини, Болгарії, Словаччини та Румунії на імпорт української пшениці, кукурудзи та інших зернових, блокування кордонів польськими фермерами. Слід відзначити, що вказані проблемні аспекти частково вирішені на європейському та національному рівнях, як наслідок, є ймовірність зростання експорту українських товарів до країн ЄС.

У порівнянні з експортом України до країн ЄС, імпорт з країн ЄС до України зріс на 14,2 млрд дол. США у порівнянні з 2022 роком, обсяг якого склав 32,5 млрд дол. США у 2024 році. У 2023 році Україна збільшила імпорт із країн ЄС у всіх ключових категоріях товарів, що спричинило дефіцит зовнішньоторговельного балансу в розмірі 9,1 млрд дол. США.

Вважаємо за потрібне, провести детальний аналіз географічної структури зовнішньої торгівлі України у розрізі ключових країн-партнерів (рис. 3.1-3.2).

Значна частина вітчизняного експорту припадає на Польщу (4,7 млрд дол. США), Румунію (3,7 млрд дол. США) та Китай (2,4 млрд дол. США) (рис. 3.1).

У ЄС основними споживачами української продукції є Польща, Румунія, Німеччина, Іспанія, Італія, Нідерланди, Угорщина, Словаччина, Чеська республіка, Болгарія та Литва. Разом на ці країни припадало 87% загального

експорту до ЄС у 2024 році. Важливо зазначити, що порівняно з 2022 роком кількісний обсяг експорту зріс на 4%, але вартість цього експорту знизилася, що може свідчити про те, що ціни на українську продукцію на зовнішньому ринку знизилися. Зокрема, найбільший за обсягом експортний товар — кукурудза (26,2 млн т) із фізичним зростанням на 5%, приніс виручку на 16,8% менше [8].

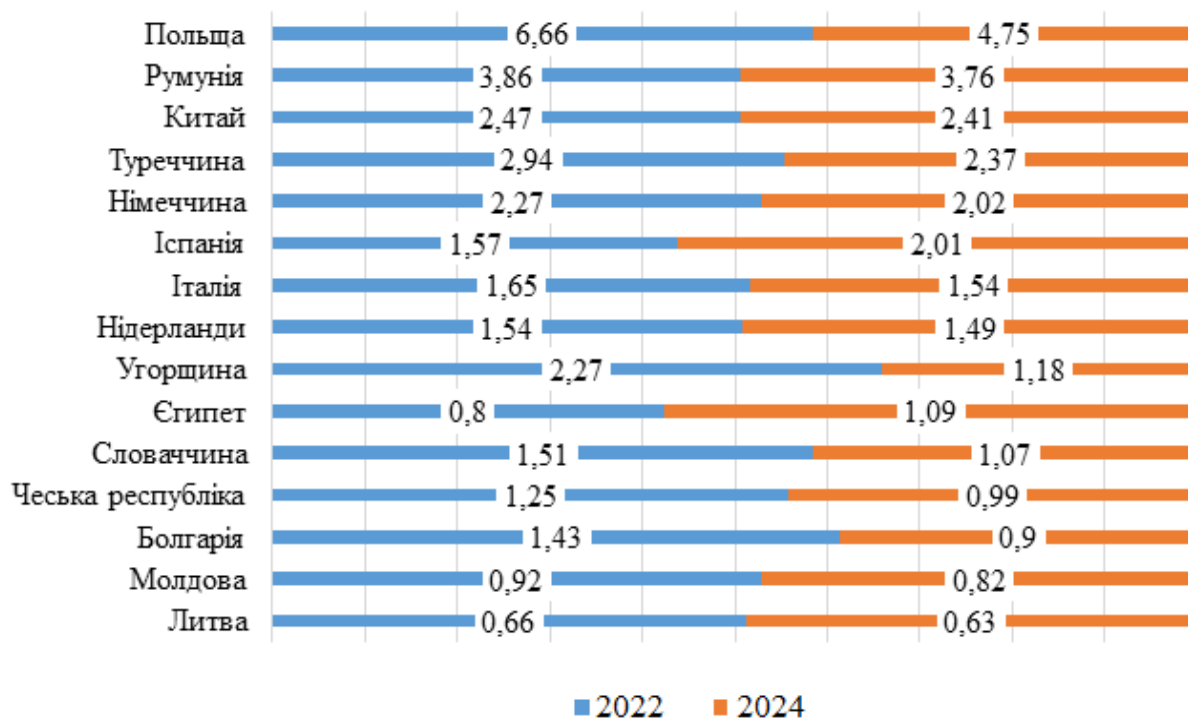

Рис. 3.1. Експорт з України до держав-партнерів у 2022—2024 рр.

Джерело: розраховано автором

Крім Китаю та ЄС, значні обсяги товарів з України також поставлялися до Туреччини, Єгипту, Індії та США. Серед основних партнерів найбільше зросла вартість експорту до Іспанії та Єгипту — на 0,44 та 0,29 млрд доларів США відповідно, в основному завдяки збільшенню поставок пшениці та інших зернових. У 2023 році найбільше товарів Україна імпортувала з Китаю (10,44 млрд доларів США), Польщі (6,61 млрд доларів США), Німеччини (4,89 млрд доларів США) та Туреччини (4,72 млрд доларів США) (рис. 3.2).

У ЄС основними споживачами української продукції є Польща, Румунія, Німеччина, Іспанія, Італія, Нідерланди, Угорщина, Словаччина та Чехія. Дані Державної митної служби України свідчать про зниження обсягів торгівлі з країнами СНД. Частка країн СНД у загальному обсязі зовнішньої торгівлі України зменшилася до 4% (експорт) та 2% (імпорт).

Експорт вітчизняної продукції до країн СНД скоротився вдвічі порівняно з 2022 роком, починаючи з березня 2024 року, і становив 0,8 млрд доларів США. Загальний обсяг імпорту з країн СНД знизився на 82% і склав 0,7 млрд доларів США [18].

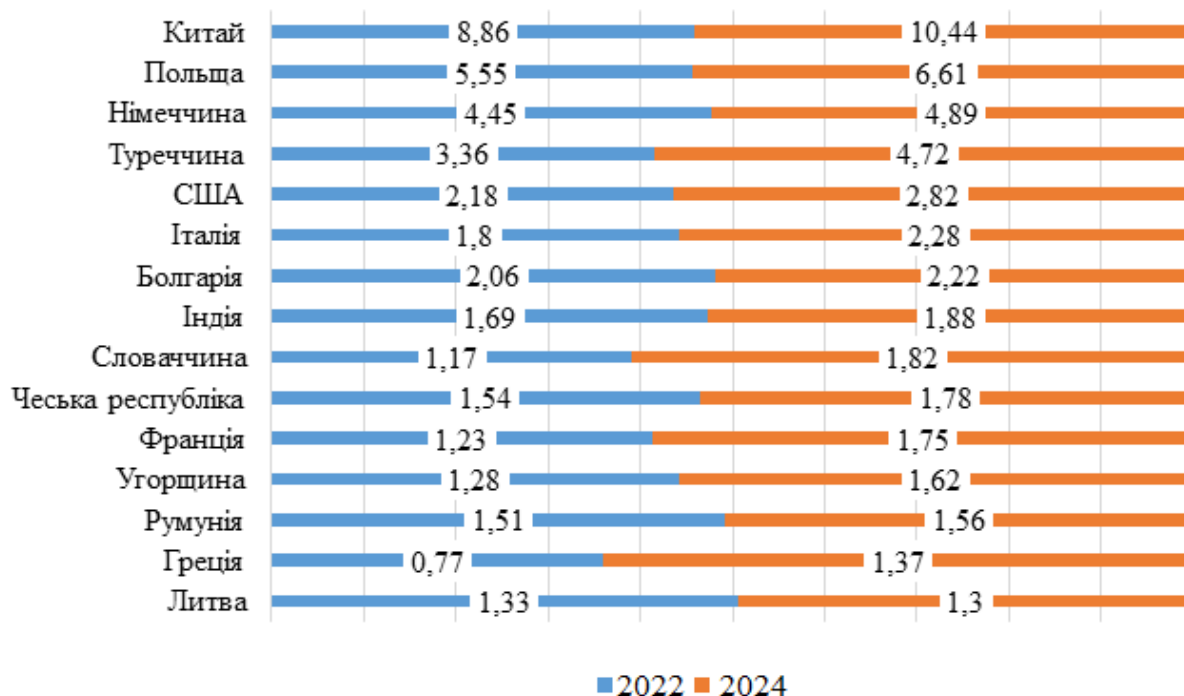

Рис. 3.2. Імпорт в Україну з держав-партнерів у 2022—2024 рр.

Джерело: розраховано автором

Очевидно, що розвиток і збільшення торгівлі з ЄС є стратегічно важливим для України, що вигідно не лише через близькість території та євроінтеграційні процеси, а й технологічну модернізацію української економіки. Крім того, через низький рівень доходів українських громадян, продуктивність національних

компаній і збільшення кількості військових потреб, китайський імпорт природним чином зріс. Китай дарує конкурентоспроможні товари першої необхідності, зокрема автомобілі, дрони, комп'ютери та телефони, побутову техніку, металеві вироби, електрогенератори, акумулятори, добрива тощо. Крім того, Туреччина продемонструвала свою спроможність постачати нафтопродукти, електрогенератори, транспортні засоби, металовироби, шини тощо, фармацевтичні препарати, сіль, овочі, свіжу рибу та інші продукти. Важливо визнати, що саме ці країни, в першу чергу, зацікавлені в експлуатації морських портів і доріг в Україні.

За даними Мінекономіки, у грудні 2024 року порівняно з листопадом 2024 року показник фізичного експорту зріс на третину і склав 7 млн 340 тисяч т вантажів. Загалом за 2024 рік Україна мала більший обсяг експорту товарів, ніж у попередньому році, приблизно на 1 млн тонн. Інші продукти, які експортуються таким чином, включають зерно, а також прокат і готову продукцію у вигляді напівфабрикатів. На жаль, мирні переговори досі не відбуваються, збройний конфлікт триває. У результаті очікувати значного економічного зростання в Україні чи значного збільшення обсягів зовнішньої торгівлі не варто. Річний показник імпорту в 2025 році, ймовірно, буде таким же, як і 2024 року, а експорт певною мірою зросте відповідно до прогнозу Міністерства економіки України на 9% [19].

Підсумовуючи результати дослідження сучасного стану зовнішньої торгівлі України, з одного боку, під час збройного конфлікту з РФ, а з іншого, в контексті економічної інтеграції з ЄС, спостерігаємо, що відсоток ЄС у зовнішній торгівлі України зростає, а з країнами СНД – суттєво зменшується, відбувається стрімка переорієнтація торговельних потоків на користь європейських партнерів і країн, які беруть участь у міжнародній торгівлі за принципами економічної ефективності, соціальної справедливості та взаємної вигоди. За результатами проведеного дослідження можна визначити основних

партнерів України з точки зору торгівлі. Майже половина товарів, які експортує Україна, відправляється до Польщі, Румунії, Китаю, Туреччини, Німеччини та Іспанії. Більшість товарів Україна отримує з Китаю, Польщі, Туреччини, Німеччини, США та Італії. Традиційно український експорт складається переважно з сільськогосподарської продукції, продуктів харчування, мінеральної сировини, машин і обладнання. Натомість Україна продає в країни далекого зарубіжжя машини, обладнання та транспорт, продукцію хімічної промисловості, паливно-енергетичного комплексу, а також продукти харчування та сільське господарство. Важливо зазначити, що через збройний конфлікт також існують політичні та економічні небезпеки та занепокоєння для інших країн Європи, а також Близького Сходу, Азії, Південної та Північної Америки, що впливає на глобальні ланцюжки поставок і безпечність харчових продуктів у всьому світі. Як наслідок, очевидно, що більшість цивілізованих держав зацікавлені у збереженні стабільності та розвитку міжнародної торгівлі. Завдяки хоробрості наших захисників, соціальній взаємодії та підтримці союзників Україна досі є повноправним і суверенним учасником міжнародних економічних відносин, постачає важливі товари на світовий ринок, закуповує продукцію, призначену для модернізації економіки, військово-промислового комплексу задля задоволення потреб суспільства.

3.2. Пропозиції щодо післявоєнного відновлення економіки України

Під час відбудови української економіки після збройного конфлікту необхідна трансформація, яка зробить економіку більш раціональною. Базова модель має бути витіснена більш досконалою та технологічно складною. Важливо визнати, що не можна після збройного конфлікту погодитися лише на експорт сировини та використання застарілих технологій. Утримання високотехнологічного експорту на рівні 3-5% недостатньо, якщо це буде зроблено, вітчизняна економіка не матиме ні функціонування, ні

конкуентоспроможності. Процедура відновлення економіки має бути складною і доброзичливою.

На нашу думку, пропонована процедура має включати наступні етапи (рис. 3.3).

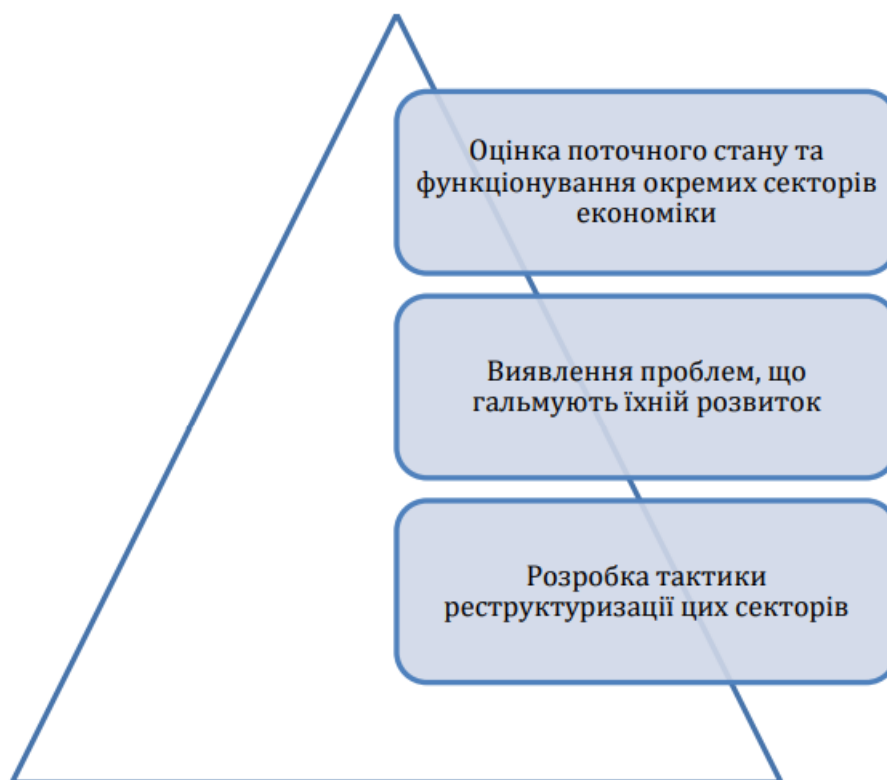

Рис. 3.3. Етапи процесу відновлення економіки України

Джерело: побудовано автором

Одним із найважливіших аспектів післявоєнної відбудови виступає необхідність знайти модель, яка одночасно вирішить численні гуманітарні проблеми, відновить інфраструктуру, яка постраждала від масштабних руйнувань та забезпечить пошук нових фінансових і матеріальних ресурсів, їх ефективний розподіл. Агресія російської армії призвела до низки труднощів для української соціально-економічної системи. Ці перешкоди впливають на кожну частину його функціонування, включаючи державні установи та окремі

домогосподарства, що зумовлює необхідність усвідомлення цих проблем і розробки пропозицій щодо пом'якшення їх негативного впливу на економічну та соціальну діяльність країни, а також національну економіку. Однією з перешкод для України під час переходу до післявоєнних реформ є вплив глобалізації. Після проголошення незалежності Україна вже мала цей ресурс як засіб відновлення економіки на ринковий підхід. Однак є певні аспекти, через які Україна втратила цю можливість.

У цьому відношенні надзвичайно важливо розглянути досвід Німеччини після Другої світової війни, яка, незважаючи на значні втрати та низький стартовий рівень через наслідки війни, змогла відновити свою економіку за допомогою потужної фінансової допомоги, зокрема плану Маршалла, який оцінювався в 15 мільярдів доларів. Німеччина задумала програму, яка дозволить відновити економіку. Завдяки плану Маршалла між 1947 і 1952 роками в європейських країнах відбулося повне економічне відновлення. Про цей успіх свідчать такі факти:

- ВВП європейських країн зріс на 32,8 % із 119 млрд. дол. США у 1947 р. до 159 млрд. дол. США у 1951 р.;
- промислове виробництво країн зросло на 40% порівняно з довоєнним рівнем;
- обсяг сільськогосподарської продукції в 1953 році зріс на 11 %;
- обсяг європейської зовнішньої торгівлі зріс на 40% [3, с. 17].

Незважаючи на невідповідність ролей і позицій між Німеччиною та Україною під час збройного конфлікту, досвід економічного спаду та можливі рішення можуть бути корисними для української економіки. Як правило, країни, які пережили післявоєнний процес відновлення, продемонстрували, що не існує єдиного універсального підходу до економічного відновлення після війни. Кожна країна має унікальний економічний, політичний і культурний профіль, і відновлення залежить від цих факторів. Незважаючи на відмінності,

існують спільні стратегії, які застосовуються в багатьох країнах після повоєнної відбудови економіки, зокрема:

- 1) держава застосовує антикризове регулювання, що сприяє активізації процесів відновлення виробництва;
- 2) відбувається лібералізація економіки, що сприяє розширенню ринків збуту та залученню іноземних інвестицій;
- 3) розвиваються високотехнологічні виробництва, що сприяють створенню нової продукції та підвищують конкурентоспроможність;
- 4) створюється експортоорієнтована економіка, що сприяє розвитку зовнішньої торгівлі та збільшенню обсягів експорту;
- 5) залучення зовнішньої фінансової допомоги, яка підтримує процеси відновлення виробництва та розширення ринків збуту [3, с. 19]. Після Другої світової війни багато країн зіткнулися з проблемами післявоєнного відновлення.

Основні напрямки відбудови економіки в Україні можна підсумувати у вигляді рис. 3.4.

Відновлення та зростання України також залежить від здатності повністю інтегруватися в Європейський Союз як повноправного члена та від посилення співпраці з країнами Ініціативи G7. Перший є не тільки чудовим прикладом впровадження передових процесів відновлення, але й може стати вагомим донором для ініціатив з відновлення. Основними цілями стратегії є оцифрування та просування зеленого курсу, спрямованого на декарбонізацію економіки та запобігання негативним змінам навколишнього середовища.

У офіційній концепції економічного відновлення України головною метою є переведення національної економіки на більш екологічний шлях, що передбачає реалізацію Європейського зеленого курсу. Відповідно, всі нові промислові об'єкти в таких галузях, як металургія, харчова промисловість та енергетика, будуть збудовані згідно з принципами «зеленої» економіки, яка орієнтується на низькі викиди вуглецю та мінімальну залежність від викопного

палива. Для цього передбачається залучення значних фінансових ресурсів від західних партнерів України для розвитку «зелених» технологій [25, с. 32]. Однак на даний момент невідомо, як кліматичні вимоги будуть враховані при реконструкції існуючих українських підприємств, які раніше мали високі рівні викидів парникових газів, забруднення навколишнього середовища та великі обсяги відходів.

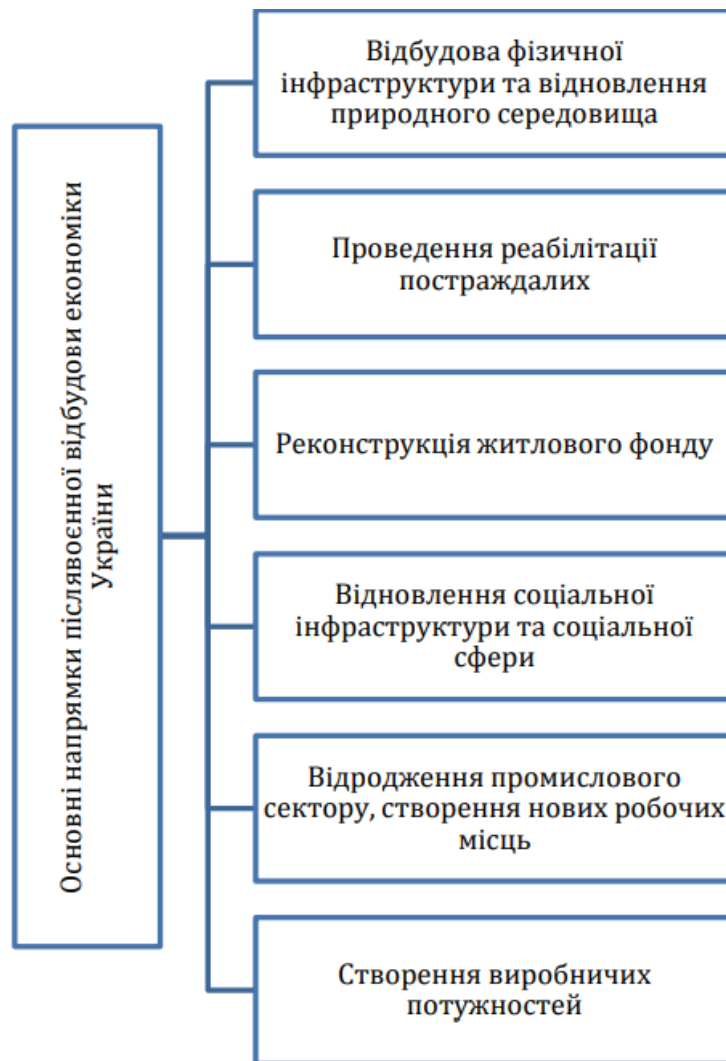

Рис. 3.4. Основні напрямки післявоєнної відбудови економіки України

Джерело: побудовано автором

Під час відновлення економіки України необхідно розробити перехідні механізми, які враховуватимуть концепцію «зеленої» економіки та сприятимуть

досягненню цілей сталого розвитку. Одним із шляхів реалізації цього є використання кліматичних інвестицій, що спрямовані на забезпечення гармонійних взаємин між людством і природою, зокрема шляхом створення «зелених» робочих місць, як в Україні, так і в інших країнах, після закінчення Другої світової війни. Крім того, важливо уникати «брудних інвестицій», які можуть бути зроблені в Україні, зокрема в екологічну сферу, оскільки в цій країні потрібно створювати робочі місця для безробітних і інвестувати в збереження навколишнього середовища, а не в забруднення. Споживча кооперація може мати вирішальне значення для економічного відновлення України після війни. Враховуючи необхідність значної фінансової допомоги для відновлення та розвитку економіки України після збройного конфлікту, споживча кооперація може рекомендувати такі дії щодо ефективного використання міжнародної допомоги з інших країн [29]:

- 1) створення проектів, які мають специфічний фінансовий та соціальний ефект (важливо розробити ефективні бізнес-плани та пропозиції щодо інвестицій);
- 2) залучення іноземних інвесторів та підприємців;
- 3) розробити план використання міжнародної допомоги та забезпечити його ефективне виконання;
- 4) використання мережі міжнародних контактів та співпраці;
- 5) поширення відкритого спілкування та звітності перед міжнародними партнерами. Споживча кооперація може сприяти підготовці інвестиційних форумів і ділових поїздок, які мають на меті залучення іноземних грошей та ділових партнерів. Внаслідок збройного конфлікту на території України постала ще одна серйозна проблема – депопуляція сільської місцевості, яку можна подолати шляхом розвитку сільськогосподарської кооперації. Це особливо важливо через зростання попиту на екологічно чисту продукцію на світовому

ринку, що може мати значний вплив на сталий розвиток українського сільського господарства.

Сьогодні тільки великі аграрні компанії України можуть успішно конкурувати з міжнародними аграрними компаніями. Досвід показує, що ефективним є створення великої мережі кооперативних організацій, які одночасно вирішують декілька соціальних питань. Позитивні суспільні, економічні та соціальні наслідки впровадження сільськогосподарської кооперації в сільському господарстві свідчать про необхідність розгляду шляхів її впровадження в Україні. Аналіз прогресу фінансування проекту, включаючи дослідження його природи, принципів та адаптації світової історії до української дійсності, також є важливим для відбудови економіки України після війни. Міжнародний досвід фінансування та реалізації інвестиційних проектів свідчить про високий ступінь ризику цього виду підприємництва порівняно з іншими формами підприємництва, що пояснюється тривалим життєвим циклом інвестиційних проектів і невизначеністю майбутніх результатів. В умовах економічних змін і реструктуризації відносин, Україні необхідно запровадити фінансування інвестиційних проектів, які відіграватимуть роль у відновленні та розширенні її економічного та виробничого потенціалу [4].

Після перемоги першочерговими мають бути такі: необхідність внесення основного та оборотного капіталу, використання передових технологій та інноваційного менеджменту, що призведе до створення нових компаній.

Саме тому, розробляючи план відновлення та реформування економіки України, важливо зосередитися на ефективності кредитної політики та стимулюванні приватних витрат. Ці ініціативи дозволять збільшити кількість робочих місць для громадян України, у тому числі для тих, хто хоче повернутися додому після перемоги в іншому регіоні чи країні, а також для демобілізованих військових.

Повоєнній відбудові України можуть сприяти такі потенційні джерела як: централізована державна допомога постраждалим регіонам, міжнародна технічна допомога, насамперед у формі позик тощо; усунення збитків, приватні інвестиції та фінансова допомога у вигляді пільгових кредитних ліній від міжнародних фінансових установ – Світового банку, Європейського банку реконструкції та розвитку, Європейського інвестиційного банку тощо [15].

Протягом періоду відновлення виникне потреба в робочій силі в різних регіонах України для подолання наслідків збройного конфлікту та реконструкції інфраструктури, компаній, житлового фонду тощо, що зрештою викличе необхідність внутрішнього переміщення працівників. У цьому контексті необхідно здійснити вже необхідні структурні зміни в економіці, ці зміни передбачають реорганізацію ринку праці на новій основі. Ринок праці має бути багатовекторним і бути спрямованим як на внутрішніх, так і на зовнішніх учасників.

Важливим рішенням на державному рівні, яке зменшило вплив збройного конфлікту на ринок праці в Україні, стало створення спільних ініціатив з міжнародними та іноземними донорами, які підтримали зайнятість в Україні. Ці ініціативи включали збільшення кількості спеціалістів, які працювали онлайн на ринках розвинених країн (наприклад, аутсорсинг або фріланс). Крім того, були створені національні програми підтримки працевлаштування громадян України та впровадження загальнонаціональних освітніх програм перепідготовки безробітних у важливих для країни сферах.

Успішна реалізація стратегії післявоєнної відбудови України зумовлює необхідність наукового підходу до проблем та особливостей економічного розвитку, які існували до війни та посилилися під час неї. До цих проблем відносяться: спотворена структура виробництва та експорту, що характеризується низькотехнологічними і сировинними галузями; використання ресурсозатратних і енергоємних моделей виробництва та споживання;

концентрація власності та відсутність здорової конкуренції; недостатність ефективних методів формування капіталу та залучення інвестицій; масова міграція населення, зокрема молоді; диспропорції в розподілі багатства, зокрема відсутність стратегій розвитку сільських територій та нехтування законом і відсутність відповідальності [14, с. 49].

Прийняття цих рішень через запроваджені реформи та зміну моделі економічного розвитку має вирішальне значення для збереження та покращення України. До найважливіших змін у післявоєнній економіці України відносяться: реформування економічної структури, удосконалення механізмів регулювання малого та середнього бізнесу, реформа ринку праці та управління державною власністю. Угода про асоціацію між Україною та ЄС включає 12 окремих положень, що мають на меті реалізацію економічної частини цієї угоди. На жаль, збройний конфлікт призвів до значного падіння економічної спроможності України. Сьогодні, в сучасному світі, коли глобалізація активно розвивається у світовому масштабі, Україна втрачає людський капітал, необхідні ресурси, фізичну інфраструктуру, фінансові можливості, знижується, в тому числі, конкурентоспроможність бізнесу. Відбудова і відновлення вітчизняного господарства — першочергові завдання післявоєнного часу. За таких умов нинішню ситуацію слід розглядати, насамперед, у контексті пошуку нових можливостей економічного розвитку країни в глобальному масштабі, переорієнтації імпорту та експорту на нові ринки, пошуку надійних партнерів і союзників, пошук нових напрямків економічного розвитку країни, впровадження високотехнологічного інноваційного виробництва з акцентом на використання природно-географічного потенціалу країни.

Таким чином, у рамках дослідження було задокументовано негативний вплив збройного конфлікту на економічні процеси в Україні, оцінено загальний стан економіки країни, визнано суть і зміст ініціатив повоєнного відновлення. Документально підтверджено, що Україна зараз має значний спектр соціально-

економічних проблем, ці проблеми все ще мають значний вплив на країну після післявоєнного періоду відновлення. Тому важливо усвідомлювати ці перешкоди та створювати стратегії їх подолання, щоб мінімізувати негативний вплив на соціально-економічні процеси в країні. Відновлення економіки України потребує комплексних дій на всіх рівнях, включаючи реформування системи виробництва, залучення інвестицій, розвиток високотехнологічних виробництв тощо. Досліджування стосувалося концепції, згідно з якою успіх у післявоєнній відбудові є похідним від пошук оптимальних рішень і стратегій, які приведуть до стабільного, сталого розвитку України в майбутньому.

Основні етапи процесу відновлення економіки в Україні після війни описуються як оцінка поточного стану та функціонування кожного сектора економіки, визначення проблем, які заважають їхньому розвитку та розробка стратегії омолодження цих секторів. Відновлення та зростання України також залежить від потенціалу повноправного членства в Європейському Союзі в цілому. Впровадження цифровізації та «зеленого» підходу до декарбонізації є одними з найважливіших напрямків цієї стратегії.

Висновки до розділу 3

2022 рік став трагічним переломом в історії України, розділивши її на довоєнний, воєнний та повоєнний періоди. Збройний конфлікт кардинально змінив економічне середовище, змусивши Україну швидко адаптуватися до нових викликів, зокрема блокади портів та окупації територій. Економісти оцінюють, що збитки та витрати на відновлення можуть сягнути 200-530 млрд. дол. США, що значно перевищить показники довоєнного ВВП. Незважаючи на ці виклики, економіка України продемонструвала стійкість, а показники міжнародної торгівлі відображають незначне відновлення у 2023 році порівняно з 2022 роком. Проте експорт залишається значно нижчим за довоєнний рівень, насамперед через проблеми з логістикою та блокаду «зернового коридору».

Імпорт зріс через зростання світових цін на основні товари, що призвело до дефіциту торгового балансу.

Структура українського експорту змінилася: продовольчі товари та сільськогосподарська сировина стали більш помітними, хоча їх загальна вартість знизилася.

Для України характерним є зниження несільськогосподарського експорту, зокрема металів і машин, через падіння виробництва та логістичні проблеми. Торгівля з ЄС стає все більш важливою, імпорт із країн ЄС значно зростає, тоді як торгівля з країнами СНД різко скоротилася.

Післявоєнне відновлення економіки України вимагатиме комплексної трансформації, відходу від застарілих технологій та експорту сировини до більш передової, високотехнологічної економіки. На основі історичних прикладів, таких як відновлення Німеччини після Другої світової війни, Україна має запровадити антикризове регулювання, лібералізувати свою економіку та залучити іноземні інвестиції.

Інтеграція до ЄС має вирішальне значення для відновлення України, надаючи можливості для технологічної модернізації та фінансової підтримки.

Основна увага приділяється «зеленій» економіці з новими промисловими розробками, які дотримуються низьких викидів вуглецю та сталих практик. Крім того, сільськогосподарська кооперація та створення кооперативних організацій можуть допомогти відродити сільські території та задовольнити зростаючий попит на екологічно чисті продукти. Успішна реконструкція економіки України залежатиме від стратегічного планування, ефективного використання міжнародної допомоги, розвитку високотехнологічних виробництв.

Вирішення соціально-економічних проблем, таких як реструктуризація ринку праці та залучення інвестицій, буде життєво важливим для сталого зростання. Загалом шлях України до відновлення залежить від пошуку

оптимальних рішень, які сприятимуть стабільності та довгостроковому розвитку всупереч постійним викликам.

ВИСНОВКИ

За результатами дослідження були зроблені наступні висновки в межах кваліфікаційної роботи:

Міжнародна торгівля являє собою складну систему грошових відносин, яка сприяє обміну товарами та послугами між країнами. Міжнародна торгівля включає всі форми обміну, включаючи зовнішню торгівлю, яка складається з експорту та імпорту і на яку впливає міжнародний поділ праці. Динаміка міжнародної торгівлі визначається різноманітними факторами, насамперед науково-технічним прогресом, який сприяє зміцненню економічних зв'язків і зростанню товарообігу. Торговельний баланс, який визначається співвідношенням імпорту та експорту, є важливим показником економічного стану країни. Географічний та товарний склад міжнародної торгівлі відображає розподіл транспортних потоків і конкурентні переваги кожної з країн. Конкурентна перевага виникає завдяки природним ресурсам і соціально-економічним факторам, які впливають на типи товарів, які країна імпортує та експортує. Змінилася структура міжнародної торгівлі: в експорті переважає промислова продукція, зменшилася частка сировини і продовольства.

Державне регулювання відіграє важливу роль у міжнародній торгівлі, оскільки кожна країна має національну правову базу, яка впливає на торговельну політику, тарифи та квоти. Культурні відмінності та фінансові ризики, включаючи коливання валют, ускладнюють міжнародні торгові відносини. Економічна політика країни може сприяти або перешкоджати торгівлі та впливати на платіжний баланс. У той час як емпіричні дослідження виявляють такі складності, як парадокс Леонт'єва, теорії міжнародної торгівлі, такі як порівняльна перевага та модель Хекшера-Оліна, забезпечують основу для розуміння динаміки торгівлі.

Дослідження підтверджують, що існує тісний зв'язок між зростанням експорту та зростанням ВВП. У контексті глобалізації такі фактори, як

міжнародний поділ праці, технологічний прогрес і зростання транснаціональних компаній, впливають на структуру торгівлі, і міжнародна торгівля стає все більш важливою. Аналіз торговельних показників, таких як рівень експорту та структура імпорту, є важливим для оцінки залежності економіки країни від міжнародної торгівлі. Зрештою, міжнародна торгівля має життєво важливе значення для економічного розвитку, дозволяючи країнам використовувати свої ресурси та покращувати добробут споживачів завдяки доступу до ширшого асортименту товарів і послуг.

Збройний конфлікт - це поширений та шкідливий соціальний конфлікт, який широко вивчається сучасною наукою. Збройний конфлікт визначається як використання зброї в суперечках щодо влади, території та лідерства, які можуть мати форму війни або міжнародних суперечок. На відміну від воєн, які передбачають політичну волю до застосування сили, збройні конфлікти можуть виникати через різноманітні соціальні проблеми, включаючи економічні та політичні суперечки. Збройні конфлікти здійснюють значний вплив на національну безпеку та економічну стабільність, що призводить до руйнування інфраструктури, втрати людських ресурсів та зниження інвестиційної привабливості. Починаючи з 1950-х років, термін «збройний конфлікт» отримав пріоритет над терміном «війна», причому відмінність ґрунтувалася насамперед на інтенсивності та уявному ступені конфлікту. Збройні конфлікти часто спричиняють значні економічні втрати, включаючи зниження економічної активності, тиск на національні фінанси та тіньове економічне зростання. Наслідки збройного конфлікту можуть призвести до довгострокових економічних труднощів, про що свідчить падіння ВВП у постраждалих від конфлікту районах.

Сучасні збройні конфлікти все частіше розглядаються крізь призму екзистенціальної війни, яка загрожує виживанню національних держав і підриває основи демократії. Крім того, збройні конфлікти мають гібридний

характер, поєднуючи військові та невійськові методи досягнення стратегічних цілей. Економічні наслідки збройного конфлікту різноманітні, включаючи фізичні пошкодження інфраструктури, втрату людського капіталу та порушення міжнародної торгівлі. Збройний конфлікт докорінно змінив економічне середовище, змусивши Україну швидко адаптуватися до нових викликів, зокрема до блокування портів та окупації територій. Економісти оцінюють, що збитки та витрати на відновлення можуть досягти 200-530 млрд дол. США. Незважаючи на ці виклики, українська економіка продемонструвала стійкість, а показники міжнародної торгівлі вказують на незначне відновлення у 2023 році порівняно з 2022 роком. Проте експорт залишався значно нижчим за довоєнний рівень, головним чином через логістичні проблеми та блокування «зернового коридору». Оскільки світові ціни на основні товари ростуть, імпорт збільшується, що призводить до торгового дефіциту.

Змінилася структура українського експорту: продовольство та сільськогосподарська сировина набули більшого значення, але загальна вартість знизилася. Несільськогосподарський експорт України впав, особливо металів і машин, через зниження виробництва та логістичні проблеми. Торгівля з країнами ЄС набуває все більшого значення, імпорт із країн ЄС значно зростає, тоді як торгівля з країнами СНД значно скорочується. Післявоєнне відновлення української економіки вимагає комплексної трансформації від застарілих технологій та експортної сировини до більш передової високотехнологічної економіки. Виходячи з історичного досвіду, такого як відновлення Німеччини після Другої світової війни, Україні слід запровадити антикризовий контроль, лібералізувати економіку та залучити іноземні інвестиції. Інтеграція в ЄС має вирішальне значення для відновлення України, надаючи можливості для технологічної модернізації та фінансової підтримки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Біла С.О. Новітні тренди розвитку глобалізаційних процесів. *Економічний вісник університету. Збірник наукових праць учених та аспірантів*. 2017. Випуск 33/1. С. 7 – 15. URL: <https://economic-bulletin.com/index.php/journal/article/view/192/200>
2. Бураковський І. Теорія міжнародної торгівлі. К. : Основи, 1996. - 241 с.
3. Вітер О., Килин О., Стручок Н. Європейські стратегії післявоєнної відбудови економіки. *Таврійський науковий вісник*. 2023. № 16. С. 15–21. DOI: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2023.16.2>
4. Головня Ю. І., Писарчук О. В., Котельникова Ю. М. Можливості проектного фінансування у відбудові економіки України: аналіз світового досвіду. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2023. № 37. С. 482–489. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.8272381>
5. Денисов С. Ф., Кардаш К. С. Воєнний конфлікт: зміст та співвідношення з близькими поняттями. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Юридичні науки»*. 2012. № 1. С. 107–113.
6. Дерій В. Основні напрями післявоєнної трансформації економіки України. Трансформація економічних систем та інститутів у нових геостратегічних реаліях : матеріали XXXIV Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених і студентів (м. Дніпро, 24–25 квітня 2023 р.). Дніпро, 2023. С. 294–297. URL: https://duan.edu.ua/images/Announcements-UA/Departments/IER/2023/Theses_int_econom_April_23_2.pdf#page=295
7. Дорош І. М. Повоєнне відновлення економіки України: стратегічні напрями. Публічне управління та інновації. Міжнародний форум 22-23 червня 2023 : тези доповідей. Львів: Національний університет «Львівська

політехніка», 2023. С. 39– 40. URL: https://tsus.lpnu.ua/sites/default/files/news/2023-07/Публічне%20управління%20та%20інновації.%20Міжнародний%20форум%2022-23%20червня%202023.%20Тези%20доповідей_compressed.pdf#page=39

8. Завербний А. С., Паращич М. І. Формування стратегії відбудови економіки України в післявоєнний період. Економіко-правові аспекти господарювання: сучасний стан, ефективність та перспективи : матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 23–24 вересня 2022 р.). Одеса, 2022. С. 483–484. URL: http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/16380/1/конф_Одесса.pdf#page=483

9. Кизима М. О., & Матюшенко І. Ю. (2014). Оцінка наслідків членства України у світовій організації торгівлі. (Монографія). Харків : ВД «ІНЖЕК».

10. Козик В. В. (2003). Міжнародні економічні відносини. Київ : Знання-Прес.

11. Костенко Г. Ф. Типи, види воєнних конфліктів та їх класифікація. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 1999. Вип. 2. С. 48–57.

12. Мазаракі А. А, Мельник Т. М. (2011). Сучасні тенденції та чинники розвитку зовнішньої торгівлі України. *Держава та економіка*, 2, 5–14. URL: <http://visnik.knute.edu.ua/files/2011/02/1.pdf>.

13. Мороз Є. О. Економічні виклики та пріоритети післявоєнної відбудови України в умовах постсоціалістичної трансформації. Міжнародна безпека у світлі сучасних глобальних викликів. Країни Балтії – Україна: єдність, підтримка, перемога: збірник наукових праць. Київ, 2023. С. 180–183. URL: https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/7358/mizhnar_bezpeka_svit_li_suchasn_hlobal_vyklykiv_krayiny_baltiyyi_ukrayina_yednist_pidtrymka_peremoha_23.pdf?sequence=1&isAllowed=y#page=180

14. Новик Т. Повоєнна відбудова України у контексті довоєнних економічних проблем. *Grail of Science*. 2023. № 30. С. 44–49. DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-ofscience.04.08.2023.004>
15. Охріменко О., Попов Р. Повоєнна відбудова України: потенціал та стратегія перетворень. *Економіка та суспільство*. 2022. № 45. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-7>
16. Писарчук О. В., Орел Ю. Л., Єжелій Ю. О. Особливості бюджетування грантових заявок: аналіз повоєнної відбудови української економіки. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2023. № 37. С. 451–458. URL: <https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/833>
17. Сичук Д., Єжелій Ю. Перспективи розвитку споживчої кооперації України в умовах військового стану та післявоєнної відбудови. Інноваційні процеси і їх вплив на ефективність діяльності підприємства: збірник тез доповідей учасників 9 науково-практичної конференції студентів закладів вищої та фахової передвищої освіти Укркоопспілки. Укоопосвіта, 2023. С. 11–14. URL: <http://dspace.puet.edu.ua/bitstream/123456789/12978/1/Сичук%20Д.%20Л.pdf>
18. Статистика та реєстри. Державна митна служба України: веб-сайт. URL: <https://customs.gov.ua/statistika-ta-reiestri>
19. Структура зовнішньої торгівлі. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/zed.htm
20. Хаустова В. Є., Григорова-Беренда Л. І. (2013). Оцінка та діагностика зовнішньоекономічної безпеки України. (Монографія). Харків : ВД «ІНЖЕК».
21. Хмарська І., Кучерява К., Клімова І. Особливості післявоєнного відновлення економіки України. *Економіка та суспільство*. 2022. № 42. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-31>
22. Чернега О. Б., Кожухова Т. В. (2015). Міжнародна торгівля як джерело та чинник сталого розвитку. *Науковий вісник Херсонського державного*

університету, 12(3), 32–38. URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_12/115.

23. Щербина С. В. (2020). Торговельна політика: конспект лекцій для слухачів спеціальності «Державне управління». Київ : НАДУ.

24. Яшина А., Вишневська В. Відновлення економіки у післявоєнний час. Фінансовоекономічна діяльність суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану : міжнародний науково-практичний форум. Кам'янець-Подільський: НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут», 2022. С. 205–207. URL: <https://kpdі.edu.ua/wpcontent/uploads/2022/12/Forum-2022.pdf#page=205>

25. Karlin M., Prots N. Problems and necessity of “Green financing” in the post-war rebuilding period the economy of Ukraine. *Economic journal of Lesya Ukrainka Volyn National University*. 2022. No. 3 (31). P. 29–36. DOI: <https://doi.org/10.29038/2786-4618-2022-03-29-36>

26. Khatser M. Socio-economic challenges of Ukraine in the war and post-war period. *Management and entrepreneurship: trends of development*. 2022. № 4 (22). P. 86–95. DOI: <https://doi.org/10.26661/2522-1566/2022-4/22-08>

27. Maddison Project Database. URL: <https://www.rug.nl/ggdc/historicaldevelopment/maddison/releases/maddison-project-database-2020>

28. Ohlin, Bertil, 1933, *Interregional and International Trade*. Cambridge: Harvard University Press.

29. Slyvka T., Nebrat V., Bodnarchuk T. The role of joint stock companies in the structural change of Ukraine's economy. *Economics and law*. 2023. № 22 (1). P. 191–205. DOI: <https://doi.org/10.12775/EiP.2023.011>

30. World Development Indicators. The World Bank. URL: <https://data.worldbank.org>